

Vliv rodiny na postoje žáků základních škol k sociokulturní diverzitě

Tereza Procházková

Bakalářská práce
2017

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tereza Procházková**
Osobní číslo: **H140149**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Vliv rodiny na postoje žáků základních škol k sociokulturní diverzitě**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti sociální diverzity, kulturní diverzity a rodiny.
Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníku.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-502-2.

MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9.

BITNEROVÁ, Dana. Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných: případ SIM – Středisek integrace menšin. Praha: Ermat, 2009. ISBN 978-80-87178-06-5.

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5326-3.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

29. listopadu 2016

Termín odevzdání bakalářské práce:

26. dubna 2017

Ve Zlíně dne 29. listopadu 2016

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 21.3.2014

Marek Štípl

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

²⁾ Vysoká škola nesvádně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může se zveřejněná práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasaňuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3).

(2) Odpírá-li autor takového díla udělení svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(3) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(4) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k větší výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se věnuje vlivu rodiny na postoje žáků základních škol k sociokulturní diverzitě. Je členěna na teoretickou a empirickou část. Teoretická část bakalářské práce je věnována postojům a postojovým změnám. Dále vysvětluje sociální a kulturní diverzitu ve společnosti. V neposlední řadě charakterizuje rodinu, její funkce a popisuje jednotlivé typy rodin, představuje proměnu klasické rodiny v moderní a přibližuje trendy současné rodiny. Objasňuje také vlivy prostředí působící na jedince, zaměřuje se na to, jak rodina působí při utváření postojů. V empirické části se práce zabývá analýzou výsledků kvantitativního výzkumu provedeného pomocí dotazníkového šetření. Zaměřuje se na ověření teoretických poznatků týkajících se vlivu rodinného prostředí na utváření postojů respondentů.

Klíčová slova: postoj, rodina, prostředí, rodinné vlivy, sociální diverzita, kulturní diverzita, společnost

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the influence of family on the attitudes of basic school pupils to socio-cultural diversity. It is divided into theoretical and practical part. The theoretical part is dedicated to the attitudes and attitude changes. Further on, it explains social and cultural diversity in the society. Finally, it characterizes a family, its functions and it also describes types of families as well as introduces the transformation of old traditioned family into the modern one and shows the tendencies of contemporary family. It also clarifies the environmental influences acting on individuals, focuses on the family influence when shaping attitudes. In the empirical part the thesis deals with the result analysis of the quantitative research results done via questionnaires. It focuses on the verification of theoretical knowledge dealing with the influence of family environment on shaping the respondents attitude.

Key words: attitude, family, environment, family influence, social diversity, cultural diversity, society

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Jakobovi Hladíkovi, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady při psaní bakalářské práce, ředitelům vybraných základních škol za ochotu a spolupráci a v neposlední řadě také rodině za nekonečnou podporu, trpělivost a motivaci při studiu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 POSTOJE	13
1.1 FUNKCE POSTOJŮ, UTVÁŘENÍ POSTOJŮ, POSTOJOVÁ ZMĚNA	14
1.2 PŘEDSUDEKY, STEREOTYPY	16
2 SOCIOKULTURNÍ DIVERZITA	18
2.1 KULTURNÍ DIVERZITA	19
2.1.1 Multikulturalismus vs. multikulturalita.....	20
2.1.2 Národnostní menšiny na území ČR.....	21
2.2 SOCIÁLNÍ DIVERZITA	22
2.2.1 Sociální vyloučení	26
3 RODINA	28
3.1 TYPOLOGIE RODINY	29
3.2 FUNKCE RODINY.....	30
3.3 VÝVOJ RODINY OD TRADIČNÍ K POSTMODERNÍ.....	33
3.3.1 Charakteristické znaky současné rodiny	34
3.4 SPECIFIKA RODINNÉHO PROSTŘEDÍ.....	36
3.4.1 Vliv rodinného prostředí na jedince.....	37
3.4.1.1 Pozitivně působící postoje rodiny k dítěti.....	37
3.4.1.2 Negativně působící postoje rodiny k dítěti	38
3.4.2 Rodinné faktory ovlivňující osobnost dítěte	39
3.4.2.1 Socioekonomický status rodiny	39
3.4.2.2 Kulturně-výchovná oblast a výchovné styly.....	39
3.4.2.3 Struktura rodiny	40
3.4.3 Komunikace v rodinném kruhu.....	41
II PRAKTICKÁ ČÁST	44
4 PEDAGOGICKÝ VÝZKUM	45
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	45
4.2 CÍLE VÝZKUMU	46
4.3 HYPOTÉZY.....	46
4.4 VÝZKUMNÁ METODA	47
4.5 VÝZKUMNÝ SOUBOR	47
5 VÝSLEDKY VÝZKUMU	49
5.1 STRUKTURA RODIN.....	49
5.2 POSTOJE RESPONDENTŮ K SOCIOKULTURNÍ DIVERZITĚ	52
5.3 OVĚŘOVÁNÍ HYPOTÉZ	61
5.4 SHRNUÍ VÝZKUMU.....	63
ZÁVĚR	65
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	69
SEZNAM GRAFŮ	70

SEZNAM TABULEK.....	71
SEZNAM PŘÍLOH.....	72

ÚVOD

Diverzita - fenomén, se kterým přicházíme do styku dnes a denně. Současná společnost je stále méně a méně homogenní, setkáváme se s celým spektrem všelijakých rozdílností, ať už se jedná o nesourodost sociální, ekonomickou, etnickou, rozmanitost na základě vzhledu, životních postojů a hodnot, zálib člověka, jeho sexuálních preferencí a tak dále. Každý je jiný, každý je jedinečný a to je právě to, co naši společnost činí tak zajímavou, pestrou a krásnou.

S tímhle názorem ovšem nemusí souhlasit každý. Současný svět pohlíží na diverzitu různě. Někteří v ní spatřují vzájemné obohacování, rozšiřování vlastních obzorů, kultury, tradic, životního stylu, jiní na ni nahlízejí s nedůvěrou, vyhýbají se všemu novému, inovativnímu a jinému, vidí v ní příčinu lhostejnosti k ostatním, domnívají se, že podněcuje všelijaké konflikty a spory, ať už na územně vymezených jednotkách jako jsou například určitá města, či regiony, nebo i v globálním měřítku.

Jak ale pohlíží na společenskou diverzitu mladá česká generace? Spatřují v ní také pozitiva, nebo se odlišnostem spíše brání, odmítají je, znamenají pro ně hrozbu? Na zodpovězení těchto a mnohých dalších otázek se zaměříme v této bakalářské práci. Krom samotných postojů žáků základních škol k sociokulturní diverzitě nás bude především zajímat, jaký vliv představuje rodina při formování těchto postojů.

Na vliv rodiny se zaměřujeme z důvodu, že rodina, ač se v naší době v určitých bodech výrazně liší od rodiny původní, tradiční, má stále nezastupitelné místo v lidském životě. Je to první instituce, se kterou se setkáváme, první skupina, do které patříme ihned po narození. Rodina má na nás nesmírný vliv a formuje nás od prvních dní, co přijdeme na svět a dokonce už i dříve.

V teoretické části se nejprve zaměřím na to, co to vůbec postoje jsou, jaký mají význam v životě člověka, proč si je utváříme, kde vznikají, jaké mají složky. Pokusím se objasnit také postojovou změnu, vydefinuji pojmy, jaké jsou předsudky a stereotypy. Dále se budu zabývat sociokulturní diverzitou, popíši, v jakých formách se s ní můžeme nyní setkávat. Podívám se blíže také na rodinu, na její historickou i současnou podobu, funkce a představím nejběžnější typy rodiny. Budu se také věnovat vlivu rodiny, jak rodina na dítě působí, co je dle různých autorů žádoucí, co nikoliv a jak rodina přispívá při utváření postojů.

V praktické části se soustředím na popis provedeného výzkumu a zejména na interpretaci výsledků kvantitativního výzkumného šetření. Zde bude mým primárním úkolem odhalit, jaký je vliv současné rodiny na postoje žáků k sociokulturní diverzitě. Zaměřím se konkrétně na souvislosti mezi postoji respondentů a dosaženým vzděláním jejich rodičů, na ekonomický status rodiny, na vliv rodinné komunikace a výchovný styl uplatňovaný v rodině.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 POSTOJE

Postoje se projevují nejen u dospělých jedinců, ale také u dětí a mladistvých. Odrážejí to, co si lidé myslí a co prožívají. Jsou to hodnotící vztahy, které jedinec projevuje vůči svému okolí i vůči sobě. Zároveň se jedná o tendenci chovat se jistým a poměrně stabilním způsobem k okolnímu světu. Postoje se utvářejí od raného dětství pomocí spontánního učení (Průcha, 2011).

Postoje jsou produktem a zároveň také zdrojem hodnocení. Člověk žijící ve společnosti není pouze její nezaujatý pozorovatel, ale také hodnotitel, který reflektuje sám sebe (sebehodnocení) i ostatní objekty (ostatní lidi i jejich činy a výroky, věci, události, ideje, vztahy), které vnímá všemi smysly. Postoje se projevují způsobem chování k posuzovaným objektům, které může být podporováno situací, ve které se hodnotitel právě nachází. Postoje představují pozitivní či negativní vztahy, intenzita vztahu se označuje termínem valence. Do vlastností postojů spadá především modalita (pozitivní/neutrální/negativní postoj), síla, trvalost, odolnost vůči změnám, předmět postoje (tím může být prakticky cokoli). Vyřčení postoje, tedy jeho převedení do mluvené podoby, označujeme termínem mínění. Mezi složky postojů řadíme část emocionální, kognitivní a behaviorální (Nakonečný, 2005).

- **Kognitivní složka** – zahrnuje názory a vědomí, které člověk zaujímá k předmětu postoje.
- **Emocionální složka** – zde spadají pocity (emoce), které jednatel spojuje s předmětem postoje.
- **Behaviorální složka** – týká se chování, které upřednostňuje jedinec ve vztahu k předmětu postoje (Průcha, 2011).

Postoje společně s dalšími komponenty jako například hodnotovou orientací, životními zásadami, normami, vůdčími ideály a morálními kvalitami osobnosti tvoří ucelený celek nazývaný **charakter**. Tímto termínem označujeme vlastnosti, které souvisejí s jedincovou morálkou. Charakter není vrozen, vzniká postupně. Na jedné straně je podmíněn vývojem fází, ve které se jedinec nachází a na druhé jej ovlivňuje socializace a edukace, kdy rozhodující faktor sehrává prostředí (rodina, škola, kamarádi, média). Zde má také zásadní vliv skutečnost, zda se všechny hodnoty, postoje, pravidla apod. vynucují jako poslušnost, anebo se spíše klade důraz na pochopení toho, oč jde a na svobodné rozhodování se (Helus, 2009).

1.1 Funkce postojů, utváření postojů, postojová změna

Abychom lépe porozuměli, jak postoje vznikají a proč mají lidé právě takové postoje, jaké mají, vymežíme si nejdříve jejich funkce. Každý postoj může u každého člověka sloužit k jinému účelu. Gálik (2012) vymezuje šest funkcí postojů a to: poznávací, utilitární, hodnotově-expresivní, ego-obranné, sociálně adjustivní a funkci sociální identity. Jeden konkrétní postoj většinou nabývá vícero funkcí zároveň.

1. **Poznávací funkce** – projevuje se v případech, kdy postoj napomáhá pochopit vnější svět a dává mu smysl.
2. **Utilitární funkce** – napomáhá k získání odměny a vyhnutí se trestu.
3. **Hodnotově-expresivní funkce** – slouží k prezentování našich hodnot a přesvědčení, například upřednostňování oblečení značky, která reprezentuje, co je nám blízké (například sportovní značky pro aktivní jedince, luxusní značky demonstrující bohatství, atp.)
4. **Ego-defenzivní funkce** – obranný postoj sloužící k vyhýbání se nepříjemným pocitům nebo pravdám o své osobě, kterou si úmyslně nechceme přiznat.
5. **Sociálně-adjustivní funkce** – přizpůsobení se ostatním, skupině, kam chceme patřit (nebo již patříme), slouží k tomu, abychom byli přijímáni druhými.
6. **Funkce sociální identity** – slouží pro vyjádření toho, kdo jsme a kým být chceme, projevuje se například u adolescentů skrze typické oblečení, navenek viditelné symboly, určitou nepřehlédnutelnou „image“ atp.

Postoj je vždy naučený, nelze se s ním narodit. Má tři možné důvody vzniku a to afektivní, konativní a kognitivní. Někdy je tato skutečnost přezdívána jako „ABC model“, což vzniklo z anglického affect, behaviour, cognition. Postoje se utvářejí různě, zřídka lze hovořit o postoji, který vznikl výhradně na jednom základě, kombinované postoje jsou daleko běžnější. **Kognitivní** původ je typický tím, že člověk nabude např. pozitivních informací o objektu a tím pádem ho hodnotí pozitivně. Toto hodnocení je podloženo racionálně. **Afektivní** základ působí na city. K tomuto základu vede operační podmiňování. Třetí způsob zrodu postoje staví na behaviorálním nebo **konativním** základě, jež souvisí s chováním dané osoby. Pokud schází kognitivní nebo afektivní základ, přikláníme se k tvorbě postoje na základě svého chování a z něj sestavujeme svůj postoj. (Gálik, 2012).

Nakonečný (2005) uvádí dva zdroje, ze kterých může pramenit změna postoje:

1. **Přímá zkušenost**,
2. **zprostředkovaná zkušenost** (působení komunikace, přesvědčování, média).

K tomu dodává pět činitelů, kteří podněcují změnu:

1. **Vliv prostředí** – zde spadá krom jiného také vliv rodiny.
2. **Traumatická zkušenost** – silné zážitky, které poznamenají naši psychiku, mohou vést ke změnám postojů.
3. **Protichůdné osobní zkušenosti** – například velké životní nebo opakované zklamání.
4. **Vývoj osobnosti** – změně postojů napomáhá uspořádání zkušeností, zrání osobnosti.
5. **Masmédia** – především záměrné přesvědčování, politická a náboženská témata v televizi a tisku mohou vyústit ve změnu a revizi postojů.

Existuje množství teorií, které se zabývají vysvětlením postojové změny. V angloamerických publikacích se často setkáváme s pojmem **Elaboration Likelihood Model** (ELM). „*Elaboration znamená míru toho, jak velmi člověk přemýšlí o argumentech obsažených v komunikaci. Likelihood znamená pravděpodobnost, že se daná událost vyskytne.*“ V tomto modelu figurují dvě cesty, kterými se lidé mohou vydat při zpracování informací, přesněji řečeno **centrální cesta** (pečlivé zvažování včetně zamýšlení se nad možnými dopady, porovnávání nové informace s těmi, které již existují a jejich srovnání se zevnitřními hodnotami) a **periferní cesta** (rychlé, jednoduché zvážení bez dlouhého uvažování). V případě periferní cesty mohou hrát roli podněty jako například přitažlivý vzhled komunikátora, příjemná hudba v pozadí atd. Dva hlavní faktory, jež predikují, jaká cesta bude použita, jsou motivace a schopnost zpracovávat informace. **Motivace** se dále také dělí na dvě složky: zainteresovanost (nakolik je osoba vtažena do konkrétní problematiky, míra jejího vlastního zájmu o ní) a potřeba kognice (potřeba porozumět tématu bez ohledu na oblast). Jedinci s vyšší potřebou kognice se přiklánějí spíše k volbě centrální cesty. **Schopnost zpracovávat informace** je rovněž určována dvěma faktory: znalostmi a přítomností distraktorů. Čím vyšší jsou jedincovy znalosti dané problematiky, tím je více pravděpodobné, že zvolí centrální cestu. Distraktory se projevují různě, například odlákávali naši pozornost nějaký rušivý element, snižuje se pravděpodobnost využití centrální cesty (Gálik, 2012).

1.2 Předsudky, stereotypy

Předsudek (z lat. *praejudicium*) bylo dříve označení pro úsudek zakládající se na minulém rozhodnutí a zkušenosti. V angličtině byl tento termín užíván pro označení úsudku, jež byl člověkem vytvořen předčasně bez dlouhého rozmyšlení a ověřování faktů. Do dnešní doby si tento pojem s sebou nese jistý emocionální podtext kladného či záporného předčasného úsudku (Allport, 2004).

Z psychologického hlediska lze za předsudky označit hodnotící postoje, které jsou typické svou předpojatostí, tedy tím, že nestaví na objektivních znalostech o osobách nebo jevech, ke kterým se vztahují, ale jedná se o subjektivní, emočně saturované úsudky. Zjednodušeně řečeno jedinec věří tomu, co odposlechl ve svém okolí, i přes to, že si uvědomuje, že dané tvrzení nemusí v zásadě platit (Průcha 2011).

Předsudek lze vymezit jako pozitivní či negativní postoj k jedinci či věci, člověk ho zaujímá předem bez vlastní zkušenosti. Bylo by chybné domnívat se, že předsudek je vždy založen na averzi a vyjadřuje odpor. Lidé mohou mít předsudky i velice příznivé a mohou bezdůvodně o jiných smýšlet pozitivně. Pravdou ovšem zůstává, že předsudek si s sebou obvykle nese negativní náboj, zejména jedná-li se o předsudek etnický. Předsudku zcela vždy chybí faktický základ, ovšem člověk mající předsudek s jistotou tvrdí, že jeho názory odůvodněné jsou. Většinou se ovšem jedná o směsici příliš zobecněných vzpomínek, několika málo neověřených informací a odposlechnutých fám (Allport, 2004).

Někteří autoři jako například Průcha (2007), spatřují rozdíly mezi postoji a stereotypy právě v tom, jaký emocionální nádech si s sebou nesou. Předsudky lze charakterizovat jako názory a postoje, které představují spíše nepříznivý a negativní vztah vůči ostatním skupinám, kdežto stereotypy mohou nést neutrální náboj nebo přátelský a pozitivní pohled na rozdílné skupiny. Jiní autoři rozdíl mezi těmito dvěma pojmy nenalézají a tím pádem také neuvádějí.

Předsudek lze definovat jako *„odmítavý až nepřátelský postoj vůči člověku, který patří do určité skupiny jen proto, že do této skupiny patří, a má se tudíž za to, že má nežádoucí vlastnosti připisované této skupině“* (Allport, 2004).

Průcha (2007) vymezuje předsudky následovně. *„Jsou to představy, názory a postoje, které určití jednotlivci či skupiny osob zaujímají k jiným skupinám nebo k sobě samým (autos-*

tereotypy). Tyto názory a postoje jsou relativně stabilní, jsou přenášeny mezi generacemi a jsou obtížně měnitelné.“

Můžeme usuzovat, že k utváření předsudků přispívají sociokulturní faktory. Lidí mající předsudky bude více v oblastech, kde se běžně setkáváme s heterogenní populací, kde je umožněna vertikální mobilita, kde probíhá sociální změna doprovázená anomii, kde panuje nízká informovanost a současně existence komunikačních bariér, kde je velká nebo přibývající přítomnost menšin, kde existuje rivalita a hrozí konflikty, kde zájmy komunity podporují vykořisťování, kde existuje podpora honby za obětními beránky, kde lze ospravedlnovat etnocentrismus, kde nejsou vytvořeny vhodné podmínky pro asimilaci ani kulturní pluralismus (Allport, 2004).

Allport (2004) dále vymezuje projevy chování pramenící z předsudků. Sestavil stupnici nepřátelských akcí, která je sestavena dle intenzity odmítavého postoje a jeho projevů.

1. **Osočování** – značný počet lidí ve své nenávisti nikdy nezajde dál než do bodu, kdy o ní pouze hovoří (např. mezi přáteli, mezi lidmi podobně smýšlejícími, v rodině).
2. **Vyhýbání se** – příslušníkům nesympatických skupin se člověk s předsudkem snaží v co nejvyšší míře vyhýbat, ovšem nikomu neublíží. Nepříjemnosti s vyhýbáním spojené, si odnáší pouze jedinec sám.
3. **Diskriminace** – lze již hovořit o aktivním jednání, pokus o vyloučení všech příslušníků dané skupiny z vybraných profesních pozic, částí měst, zbavení jedinců politických práv a všemožných příležitostí, zakazování vstupu na důležitá místa či jejich omezování ve využívání sociálních výhod.
4. **Fyzické napadání** – spadají sem násilné či polonásilné aktivity.
5. **Vyhlazování** – nejvyšší stupeň násilí, lynčování, pogromy, masakry.

2 SOCIOKULTURNÍ DIVERZITA

Slovní spojení *sociokulturní diverzita* bývá v české literatuře definováno zvlášť. Nejprve si tedy vymežíme pojem **diverzita**.

Dle akademického slovníku cizích slov (1998) lze pojem diverzita charakterizovat následujícím způsobem. Jedná se o míru druhového rozrůznění ve společenstvu, zkráceně řečeno různost. Může se také jednat o počet konkrétních druhů a jejich zastoupení.

Zaměříme-li se nyní na pojem **sociokulturní**, nejčastěji se setkáváme s jeho užitím ve vztahu k prostředí.

Pedagogický slovník (2003) definuje sociokulturní prostředí jako „*Prostředí života určité sociální skupiny, se specifickými charakteristikami její kultury (např. způsoby komunikace, trávení volného času, hodnotové orientace, ale i materiální charakteristiky, jako je např. počet knih v domácnosti). Jde o důležitou determinantu vzdělávacích procesů. Zvl. v případě sociokulturního prostředí rodiny, v níž se rozvíjí dítě ještě před zahájením povinné škol. docházky. Ukazuje se, že vliv tohoto prostředí je natolik silný, že spoluurčuje budoucí vzdělávací dráhu jednotlivce a jeho profesní kariéru. Aby se nepříznivé důsledky sociokulturního prostředí některých rodin oslabilo, či odstranilo, zavádějí se v zemích různé druhy kompenzačního vzdělávání.*“

V cizojazyčné literatuře (zejména v Kanadě) se v souvislosti se sociokulturní diverzitou můžeme setkat ještě s pojmem viditelná nebo naopak neviditelná menšina. Viditelná menšina je taková, kterou rozeznáme na první pohled například podle typických rysů v obličejí, či ve způsobu, jakým se obléká. V České republice lze za viditelnou označit například romskou a také vietnamskou národnostní menšinu. Naopak například slovenská národnostní menšina se dá přiřadit k neviditelným menšinám. Neviditelné menšiny se většinou potýkají s menší mírou diskriminace a problémů s ní spojených. (Mousová, 2009)

Odlišnostem se v dnešním světě téměř nemůžeme vyhnout. Diverzita, ať už je jakákoli, může v lidech vyvolávat určité obavy. Skácelová (2004) se zamýšlí nad tím, nakolik jsou naše obavy z cizího jen strachem z nás samých a z našeho vlastního neúspěchu. Pochopit sebe sama i ostatní je nelehkou výzvou, základním krokem, abychom v tomto pochopení byli úspěšní, je vůbec chtít porozumět všemu tomu neznámému kolem nás, otevřít se novým rovinám. „*Rozmanitost je nejen pěkná, ale také nutná pro zdravý vývoj společnosti Pro zdraví živočišného společenství je rozmanitost zárukou kvalitního vývoje.*“

Není na místě snažit se o zrušení jakékoli diverzity a nerovnosti mezi lidmi a cílit na dosažení všeobecné rovnosti, nejde o to, abychom byli všichni stejní. Cílem společnosti by mělo být spíše snížení nerovnosti pod její nynější hladinu, jelikož se zdá, že současná hladina nerovnosti není přiměřená (Atkinson, 2016).

2.1 Kulturní diverzita

V současném globalizovaném světě je ve zrychlujícím se pohybu vše – tok informací, pohyb osob, nárůst chudoby, znečišťování životního prostředí, množství osob na planetě. Styk odlišných kultur je nevyhnutelný a stává se velice aktuálním tématem, ovšem rozvíjení těchto vztahů je spíše vize do budoucnosti. Otázka je tedy jasná a to, jak harmonicky žít ve společnosti, která se stává stále více a více multikulturní (Skácelová, 2004).

V médiích se lze setkat s pojmem **střet civilizací**. Pod tímto souslovím si lze představit střet kultury západního křesťansko-židovského světa a východního světa s převahou muslimské víry. Muslimsky orientované státy často nesympatizují se způsoby chování západního světa, jako je například určování podmínek v ekonomické sféře, ovlivňování kulturně odlišných zemí, enormní propagace částí západní kultury, které jsou pro východní země nechtěné a nežádoucí. V posledním uvedeném případě ovšem primární myšlenka západního světa spočívá pouze v tom, aby jejich firmy zvýšily svůj prodej, a to by se mělo dít právě díky tomu, že prorazí na východním trhu. Aby ovšem po jejich zboží byla na východě poptávka, musejí o ně nejprve vyvolat zájem. To se děje právě prosazováním prvků ze západní kultury do východní. Konzervativním jedincům se tento způsob zvyšování tržeb nelíbí a odmítají přijetí cizích tradic, tím pádem dochází k větší izolovanosti a uzavřenosti. Jako zářný příklad můžeme uvést svátek svatého Valentýna. Zde jde o naprosto komerční záležitost, kterou odmítají i mnozí Češi, stejně tak, jako se někteří snaží vyhnout nakupování spotřebního zboží importovaného z Asie. Jaký způsob odmítání, či přijímání prvků přicházejících k nám z jiné kultury zvolíme, je už na každém z nás (Hladík, 2006).

Za zmínku stojí také problematika ras. Nelze popřít, že celosvětová populace je rozčleněna na lidské rasy. Termín rasa se začal užívat v návaznosti na to, kdy věda zjistila, že lidský druh není jednotný, ale odlišuje se jistými anatomickými znaky. Průcha definuje pojem rasa neboli plemeno jako skupiny jedinců s podobnými fyzickými dědičnými vlastnostmi, na jejíž utváření mělo vliv přírodní prostředí a vznikaly prvotně na určitých zeměpisných územích. „*Europoidní plemeno v Evropě a na Blízkém východě, negroidní plemeno v Africe, mongoloidní plemeno v Asii*“ (Průcha, 2007).

Existencí ras a odlišností mezi nimi se zabývá mnoho věd jako například biologie, antropologie, interkulturní psychologie aj. Zmíněné vědy mají přímý vztah k současné proměně společnosti, které se nevyhnula ani Česká republika. I u nás se během posledních několika let změnila skladba populace a my se tak běžně na ulicích (především ve větších městech) můžeme potkávat s příslušníky jiných ras, jako jsou například Vietnamci a Číňané, černoši, Indové a další. Tato situace v naší republice není ojedinělá, s podobnou se setkáváme po celé Evropě a to dokonce i v zemích, které ještě před nedávnem byly rasově stejnorodé (např. Skandinávie). Dnes se i v těchto státech míváme s příslušníky jiných ras. Tento fakt vyvolává všude určitou míru problémů spojenou se soužitím více ras na určitém vymezeném území (Průcha, 2007).

2.1.1 Multikulturalismus vs. multikulturalita

Od druhé poloviny minulého století se především v USA začaly uplatňovat snahy o snížení konfliktů pramenících především z problémů mezi bělošskou a černošskou populací, které tuhle zemi sužovaly již dávno předtím. Spory kvůli rasám se nevyhnuly ani Kanadě, kde vedle sebe žily dvě populace a to anglofonní část populace a frankofonní část. Na základě tohoto se začaly utvářet myšlenky **multikulturalismu**, které se poté šířily do všech demokratických zemí (Českou republiku nevyjímaje). Zde se tato ideologie začala uplatňovat po roce 1989 (Průcha, 2011).

Podstatou teoretické koncepce multikulturalismu jsou představy o rovnocennosti kultur, rasových a etnických společenství. Multikulturalismus stojí na přijetí skutečnosti, že každá kultura má své specifika a ty by měly být respektovány příslušníky odlišných kultur. Zároveň jsou veškeré kultury stejně hodnotné a mají svůj jedinečný přínos při budování a pokrok lidské civilizace. Členové každé kultury mají rovnoprávné postavení a rovnocenné šance v přístupu ke vzdělání a uplatnění se v praktickém životě (Průcha, 2011).

Tyto myšlenky se přesouvaly také do politiky, kde mají své místo v legislativních opatřeních a zajišťují lepší životní podmínky pro imigranty a národnostní menšiny. Neminula je ani oblast vzdělávání, kde vedly k podpoře výuky dětí příslušníků etnických menšin nebo potomků imigrantů (Průcha, 2011).

Multikulturalismus se často zaměňuje s pojmem multikulturalita. Termín multikulturalita je označení pro skutečnou existenci rozdílných kultur, rasových, etnických a náboženských skupin, nelze se s ní ztotožňovat, či ji zavrhnout, jako je tomu v případě multikulturalismu.

Multikulturalita je jev, který se ve společnosti vyskytuje nezávisle na nás a našich postojích (Průcha, 2011).

Multikulturalita je označení, které se během posledních desetiletí objevuje čím dál častěji a to zejména ve spojitosti s aktuálním děním v naší pluralitní společnosti, kde narážíme na diverzitu názorovou, sociokulturní, náboženskou i jinou. Do popředí se dostávají otázky týkající se tolerance, vzájemné diskuze, spolupráce a inkluze určitých skupin (Skácelová, 2004).

Tolerance je postoj a zároveň součást lidské osobnosti, zahrnuje v sobě ochotu k diskuzi, otevřenost novému, připouští možnost změny. Právě možnost změny je mírný paradox, jelikož každá kultura má snahu k uchování vlastních hodnot, díky kterým přežívá. Snaha o zachování svého vlastního je přirozená pro soudržnost kultury. Ovšem změna je podmínkou vývoje a kultura, která by všechno nové odmítala, může ustrnout a zastavit se ve svém vývoji. Pokud jsme tedy nakloněni něčemu novému, otevíráme se a podstupujeme riziko, že něco změním, paradoxně tím vlastně posilujeme podobu své vlastní kultury. Tolerance tedy neobnáší jen smíření se s něčím, s čím příliš nesympatizujeme. Tolerance nám umožňuje průzkum toho, co nám není sympatické, proč se nám to nelíbí a co z toho pro nás plyne. Tolerance testuje naši trpělivost a pokoru a pomáhá nám s identifikací různých podob lidskosti. Jiné kultury jsou v přeneseném slova smyslu zrcadlem naší vlastní kultury (Skácelová, 2004).

2.1.2 Národnostní menšiny na území ČR

Vymezení pojmu národnostní menšina je velice obtížné, užívají se také označení jako etnická menšina, či jazyková menšina. V některých státech se dokonce neužívá ani pojem menšina, jelikož jej určití autoři považují za negativní označení, které s sebou nese podtext méněcennosti (Průcha, 2007).

Komplikace při definování národnostních menšin spočívá také v tom, že určité menšiny se popisují nikoli na základě etnické příslušnosti, ale na základě náboženského nebo rasového kritéria. Takto vzniklé skupiny můžeme nazývat také jako náboženské menšiny nebo rasové menšiny. V České republice se můžeme setkat se dvěma takovými případy a jedná se konkrétně o Židy a Romy (Průcha, 2007).

Dle Průchy (2007) by se národnostní menšina dala definovat jako nepřesný pojem, který používáme pro stručné označení všech typů etnických společenství s výjimkou národů na

„svém“ území. Spadají sem malá etnika, která nemají vlastní teritorium, části velkých národů, které se vyskytují na území jiného než svého vlastního státu a zvláštní případy na rozhraní sociální nebo etnografické skupiny.

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin definuje národnostní menšinu v § 2 následovně. *„Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.“*

Dle posledního sčítání lidu z roku 2011 můžeme konstatovat, že se na území České republiky nachází hned několik národnostních menšin. V roce 2011 bylo vyplnění údaje o národnosti dobrovolné, což může vést k nepřesným výsledkům, přesto se na podíly národnostních menšin na našem území zaměříme podrobněji (Český statistický úřad online).

Osoby hlásící se k národnosti české, moravské a slezské tvořily 70,5 % struktury obyvatel. Svou národnost neuvedlo celých 25,3 %, k více než jedné národnosti se hlásilo 1,6 %. Nejpočetnější národnostní menšinu tvořila národnost slovenská se svým 1,4 % zastoupením. Další národnostní menšiny a jejich procentuální zastoupení: ukrajinská 0,5 %, polská 0,4 %, vietnamská 0,3 %, ruská 0,2 %, německá 0,2 %, maďarská 0,1 %, ostatní 0,6 % (Český statistický úřad online).

K romské národnosti se přihlásilo při posledním sčítání lidu méně než 0,1% populace. Jejich počet se od sčítání lidu v roce 2001 výrazně snížil, nárůst však zaznamenala kombinovaná národnost česká s romskou, ke které se přihlásilo zhruba 0,1% obyvatel. Někomu se mohou zdát výsledky nepravděpodobné, ovšem nesmíme zapomínat na fakt, že sčítání lidu považuje svobodnou deklaraci občana za jednoznačné vyjádření (Český statistický úřad online).

2.2 Sociální diverzita

Sociologové se věnují hledání odpovědi na otázku, proč vznikají rozdíly mezi lidmi. Lidé ve většině případů požadují rovnost mezi všemi a chtěli by takové společenství, ve kterém je s každým zacházeno spravedlivě a kdy je každému jedinci zajištěna určitá životní úroveň (Lyons, 2015).

Z knih autora Mareše (1999) lze vyčíst, že sociální diverzita ve společnosti na sebe bere několik podob, mezi ty hlavní řadí diverzitu na základě vzdělání, diverzitu na trhu práce, diverzitu na základě sociálního statusu, diverzitu na základě příjmů, diverzitu na základě životního stylu a kvality životních podmínek.

1. Diverzita na základě vzdělání

Sociální rozmanitost je dána mimo jiné také vzděláním. Na vzdělání je mnohdy pohlíženo jako na prostředek zrovnoprávnění. Vzdělání umožňuje společenský vzestup, mírní nerovnost, poskytuje lidem dovednosti a znalosti, které jim mohou být nápomocny k tomu, aby se umístili na vyšší příčce společenského žebříčku (Mareš, 1999).

Existuje také opačný pohled a mnozí sociologové se domnívají, že vzdělávání prohlubuje jen další rozdíly. Argumentují tím, že školy navštěvované studenty z poměrně privilegovaných rodin, zvyšují svou kvalitu a naopak kvalitu škol, do kterých chodí potomci deprivovaných vrstev, drží přemíra těchto studentů u země. Vliv má také rozdílné vybavení učeben, rozdílná kvalita profesorů a školní klima. Pro děti z nižších sociálních tříd je obtížnější dostat se na elitní soukromé školy. Tam se hlásí většinou potomci rodičů, kteří sami podobnou výběrovou školu vystudovali (Mareš, 1999).

To ovšem nemusí bezpodmínečně vždy platit. Dalším faktorem, který ovlivňuje úroveň vzdělání je to, že děti z nižších sociálních vrstev jsou mnohdy vybaveny omezeným jazykovým kódem, což jim také znesnadňuje studium na prestižních školách, kde studují především děti s rozvinutým jazykovým kódem, který není omezen na praktickou a konkrétní komunikaci, ale zahrnuje také debaty o abstraktních ideách, vztazích, hodnotách a jiných, pro děti z nižších vrstev, ne vždy srozumitelných tématech. Podobné verbální vyjadřování preferují také vyučující, a proto mohou mít děti s omezeným jazykovým kódem problémy s pochopením probírané látky (Mareš, 1999).

2. Diverzita na trhu práce a příjmová diverzita

V dnešním světě bychom stěží hledali společnost, ve které panuje naprostá rovnost v příjmech. Tento jev nazýváme společenskou nerovností a označuje spektrum jevů, např. nerovné rozložení bohatství, diverzitu společenského postavení aj. „*Akademickému studiu těchto rozdílů se říká sociální stratifikace*“. Společnost si lze představit jako celek složený ze sociálních vrstev, kde určité společenské pozice jsou lákavější a lépe hierarchicky postavené oproti ostatním (Lyons, 2015).

Diverzita na trhu práce vychází mimo jiné z rozdílů ve vzdělání. Nemít zajištěnou adekvátní práci, ještě neznamená žít na pokraji bídy, znamená to pouze, že rodina s nezaměstnaným členem je více zranitelná a zpravidla žije od výplaty k výplatě, či je závislá na sociální podpoře. Zranitelnost rodiny se neprojevuje pouze v pracovní oblasti, dlouhodobá či častá nezaměstnanost (zpravidla u mužů), zvyšuje pravděpodobnost podání návrhu na rozvod, v lepším případě pouze snižuje pohodu v domácnosti nejen mezi partnery, ale i mezi partnery a potomky. V případě, že má jeden z partnerů stabilní zaměstnání, ohrožení vyplávající ze ztráty práce druhého partnera narušuje manželskou harmonii a to dokonce více, než by to tomu bylo v případě, že by nestabilní zaměstnání měli oba partneři současně. Mezi další dopady nezaměstnanosti lze řadit také snížení, či úplné vyhýbání se kontaktu s ostatními příbuznými. Také nesmíme opomíjet problémy s bydlením, kterým se věnujeme níže (Keller, 2010).

Je-li určitá pracovní pozice atraktivní a je postavena na vyšší příčce, ještě nemusí znamenat vyšší finanční ohodnocení. Vysokoškolsky vzdělaní jedinci v podnikatelském sektoru dostanou měsíčně asi 1,5krát více na odměnách než lidé s maturitou. Ve veřejném sektoru dostávají lidé s vysokoškolským titulem jen 1,3krát více než lidé s maturitou. V podnikatelském sektoru tedy můžeme spatřovat větší rozdíly mezi platy u jinak vzdělaných lidí, než u státních zaměstnanců, kde nejsou tak znatelné rozdíly při odměňování vysokoškoláků a středoškoláků (Lyons, 2015).

Ekonomickou diverzitu podněcuje mimo jiné i globalizace, ze které vyplývá vyšší pracovní nerovnost, nezaměstnanost, selhávání rodiny zejména v ochranné funkci, ale i v dalších funkcích. Tyto změny pocítují nejvíce hmotně strádající rodiny i jednotlivci, kteří nejsou úspěšní při vstupu a udržení se na trhu práce (Sirovátka, 2006).

3. Diverzita na základě sociálního statusu a kvality životního stylu

Rozdělení společnosti na vrstvy vzniklo v minulosti a je spojeno s menší ironií. Střední vrstva, která je v současnosti nejpočetnější, vznikla v podstatě jako zbytková skupina. Patří do ní jedinci, kteří nedosahují úrovně vysoce postavených, ale na druhou stranu nespádají ani na úroveň nejnižších (Keller, 2010).

Je logické, že nerovnost v příjmech přímo souvisí s nerovností ve spotřebě. Nutno podotknout, že nižší sociální vrstvy mají k určitým druhům služeb či statků omezený a někdy dokonce zcela znemožněný přístup (Mareš, 1999).

Rozdíly na základě spotřeby ovšem nelze omezit pouze na to, jak velkou částku jedinec (či rodina) vynaloží na nákup různých spotřebních položek jako například ošacení, jídlo, dopravu, vzdělání atd. Rozdílnost se týká také povahy a značky statků a služeb, do kterých peníze jedinec (rodina) investuje. To, jaké zboží kupujeme, opět nezáleží pouze na jednom faktoru - na našich příjmech. Promítá se zde mimo jiné například i naše profese, či dosažené vzdělání, místo bydliště, etnicita, velikost rodiny a její věková struktura, standardy, na které jsme zvyklí a hodnoty, jež uznáváme a také náš osobní vkus a životní styl (Mareš, 1999).

Na konzum má ovšem vliv ještě jeden zásadní faktor a to je snaha o prezentaci „bohatství“ a určitého sociálního statusu. Jako příklad můžeme uvést, že luxusní automobil nemusí zákonitě vlastnit pouze rodina s vysokými příjmy, ale může si jej pořídit také rodina s příjmy průměrnými jen proto, aby demonstrovala svou životní úroveň, na kterou ve výsledku ani nemusí dosahovat (Mareš, 1999).

Statusová nerovnováha se projevuje i skrze bydlení. V minulosti žily všechny vrstvy pospolu. Ze strachu z nižších vrstev se začaly oddělovat nejprve nejbohatší vrstvy a zakládaly si svá samostatná sídliště a čtvrti. V poslední době je začínají napodobovat i střední třídy a izolují se do sice méně luxusních avšak uzavřených oblastí. Důvodem je krom jiného záruka určitého statusu a životního stylu, izolace je určitý druh ochrany před soužitím s méně úspěšnými (Keller, 2010).

Jistá míra bohatství také signalizuje vyšší možnost vyhnout se různým nákazám, kriminalitě a jiným patologickým jevům. S mírou bohatství, jak už bylo řečeno, stoupá šance na bydlení v pro život lepší lokalitě. Levnější byty a domy bývají situovány do nepříliš vhodných území, zejména do blízkostí průmyslových center, kde narazíme na znečištěné ovzduší, vody, půdy apod. V takovýchto nepříliš atraktivních končinách jsou lidé také ohroženi ztrátou zaměstnání a mají větší problémy s hledáním nové práce (Mareš, 1999).

Většina lidí v separovaných oblastech logicky bydlet nechce, přesto v nich ale bydlí. Odpověď na otázku proč je tomu tak, můžeme hledat ve faktu, že chování jednotlivců je vždy v určité míře závislé na chování ostatních. Ne vždy chování zbytku populace směřuje ke společensky žádoucímu stavu. Určitá města v ČR jsou izolovaná a je snadné si domyslet, že se jedná se právě o lokality, ve kterých se zdržují chudší vrstvy obyvatelstva, či určité menšiny (nejčastěji Romové). V případě, že ve vymezené čtvrti nějakého města dosáhne

počet obyvatel v ní žijící určitého počtu, vznikne stav izolovanosti a ten bohužel přetrvává (Lyons, 2015).

Takovýchto jedinců se může přímo dotýkat také problém, který nazýváme sociální vyloučení známý také pod označením sociální exkluze. Sociální vyloučení je právě provázáno koncentrací chudoby v určitých lokalitách, vede k napětí mezi kulturními cíli a hodnotami společnosti a neschopností lidí dosáhnout jich zákonnou cestou. Lokální vzrůst chudoby přispívá k myšlence nejisté budoucnosti a takovýto prostor bývá popisován mnoha deviantními vlastnostmi (Mareš, 1999).

2.2.1 Sociální vyloučení

Od sedmdesátých let dvacátého století je pojem sociální vyloučení spojován s dlouhodobou nezaměstnaností a s tím, že vrstvy lidí mají rostoucí problémy s proniknutím na trh práce a s následným udržením se na něm. Jedinci, o kterých zde píšeme, nejsou tedy vyloučení pouze z možnosti získávání stálých příjmů za vykonanou práci, ale dosti často také z šance se odborově organizovat a posilovat svou vlastní prácechopnost prostřednictvím zvyšování svého vzdělání. Oslabená je zároveň jejich možnost angažovat se jako občané (Keller, 2010).

Dnes ovšem platí, že do nepříznivé situace se mohou dostat i lidé, kteří jsou zaměstnaní, práce přestává být prevencí chudoby. Zároveň je ohroženo jakési pomyslné sociální pouto, zajišťující soudržnost společnosti jako harmonického celku (Keller, 2010).

V současnosti lze na sociální vyloučení nahlížet ze dvou pohledů, může se jednat buďto o stav anebo proces. Budeme-li sociální vyloučení chápat jako **stav**, bude se tedy jednat o takový stav, do něhož se lidé dostali z důvodu své nedostatečnosti. Toto chápání navozuje představu, že společnost funguje ve své podstatě dobře, tak, jak by měla, obtíže představují jen ti jedinci, kteří byli z fungování společnosti dočasně či permanentně vyřazeni. Řešení této jejich vzniklé situace je ve své podstatě prosté, spočívá v tom, je do většinové společnosti znovu zařadit. „*Hlavní problém společnosti tedy nespočívá v rozdělení na privilegované a diskriminované vrstvy, nýbrž v rozdílu mezi normálními integrovanými a více či méně problémovými vyloučenými.*“ (Keller, 2010).

Nahlížíme-li na sociální vyloučení jako na **proces**, můžeme ho nazývat spíše sociálním vylučováním. Lze jej tedy charakterizovat jako proces související s trhem práce a s fungováním ekonomického systému. Toto pojetí je poněkud hlubší než první uvedené

a nezaměřuje se pouze na to, jak začlenit vyloučené do společnosti, ovšem soustředí se to, proč společnost vůbec lidi vylučuje na svou periferii. Upozorňuje na fakt, že vyloučení se netýká pouze nezaměstnaných a jedinců žijících v neadekvátních domácnostech. Pohlíží na sociální vyloučení jako na hrozbu, která vyplývá ze současné společnosti a zároveň ji celou ohrožuje (Keller, 2010).

3 RODINA

Rodinu lze definovat z mnoha pohledů, v této práci budu vycházet především ze sociologických definic rodiny, které se ovšem také v průběhu poslední let různily.

Rodina jakožto občanská společnost je základem společnosti národní, národ jako celek je tvořen velkým množstvím rodin. Rodina je nejstarší společností vůbec, zakládá se manželstvím, ve kterém jsou posléze plozeny děti, jež prodlužují život rodiny a tím udržují lidskou společnost při životě (Možný, 1990).

Rodina je jednotkou společnosti. Její hlavní funkcí je reprodukce, v rodině probíhá výchova dětí, rodina utváří dítěti osobnost a dává mu jméno. Rodina je prvním modelem společnosti, se kterým dítě přijde do kontaktu. Funguje na principu vzájemné komunikace. Poskytuje svým členům domov, podporu, pocit bezpečí, je zde vysoká míra sdílení a otevřenosti. Prostřednictvím rodiny jsou uchovávány tradice a zvyky mladším generacím a předávány hodnoty a postoje (Matoušek, 1993).

Rodina je univerzální lidská instituce, jediným důvodem k jejímu vzniku je láska. Z páru se stává rodina v momentě, kdy se narodí první dítě. Pro rodinu je rozhodujícím znakem pokrevní příbuznost (Možný 1999).

Rodina je základní, primární a neformální sociální skupina, zpravidla je za rodinu považována manželská dvojice s dětmi. Vnitřní vztahy jsou podloženy vztahy afinity (manželskými vazbami) či filiace (příbuzenskými vazbami). Za členy považujeme také například adoptované děti, tedy jedince, kteří byli do rodiny z nějakého důvodu přibráni. Pro rodinu jsou typické společné zájmy, udržování kontaktu, důvěra, pomoc a spolupráce. Rodina učí reagovat své potomky na svět, který je obklopuje (Knotová, 2004).

Rodina je malou primární socializační skupinou. „*Je nezastupitelnou při předávání hodnot z generace na generaci, funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost ho v rozhodující fázi ovlivňovat.*“ Za rodinu jsou považována i soužití bez legitimního manželství, splňují-li další znaky rodiny – bydlení pod jednou střechou, spolupráce mezi jednotlivými členy v rámci společensky uznávané dělby práce (Kraus, 2008).

3.1 Typologie rodiny

Existuje velké množství kritérií, dle kterých můžeme rozlišovat různé typy rodin. Helus (2007) rozděluje rodiny dle funkčnosti vzhledem k dítěti na rodiny **stabilně funkční** (plní své funkce v plném rozsahu), **rodiny s přechodnými problémy** (rodina zvládá řešení problémů sama), **rodiny problémové** (rodina je v krizi, hrozí její rozpad, plnění funkcí je ohroženo), **rodiny dysfunkční** (dlouhodobé problémy vážnějšího charakteru, rodina sama nezvládá vypořádání se se vzniklou situací, nutný zásad institucí) a **rodiny afunkční** (neplní účel, dítě je v ohrožení, rodinu nelze sanovat).

Rozdílné dělení můžeme vyčíst z knih autora Havlíka (2007), který rodinu člení dle postavení ega následujícím způsobem. Rodinu, do které se rodíme, nazývá **rodinou orientační**. Ta vychovává děti a členové mezi sebou udržují kontakty po celý život. V dospělém věku jedinec zakládá **rodinu reprodukční**, kde na sebe přebírá rodičovské povinnosti a sám vychovává své potomky.

Rodiny lze rozdělit též dle velikosti a počtu členů. **Nukleární rodina**, nezřídka také nazývána „jádrová“, je tvořena několika málo členy, kteří konstruují rodinné nitro a sdílejí intimní prostor. Tohle pomyslné jádro je tvořeno nesezdanými partnery či partnery v manželském svazku, ve druhém případě lze hovořit o rodině **manželské**. Pokud pár pečuje společně o své děti, děti z předchozích manželství, či o děti osvojené, nazýváme jejich rodinu rodinou **dvougenerační**. Výše uvedené dělení je typické spíše pro současnou rodinu. Pro rodinu tradiční bylo běžné, že byla tvořena i více než dvěma generacemi a proto byla přezdívána rodinou velkou, nebo také **vícegenerační** (Helus, 2007).

Pokud v rodině schází jeden z rodičů, nazýváme ji neúplnou, nebo také jednohlavou. Častým případem takovéto struktury jsou **matrifokální** rodiny s absencí manžela (partnera), méně frekventovaně můžeme narazit také na **patrifokální** rodiny, tedy rodiny bez manželky (partnerky) (Skupnik, 2010).

Rodinu lze rozlišovat také podle rezidenčních pravidel, tzn. dle lokality, ve které bude nově vzniklý manželský pár bydlet. Ve světě nejběžnější je **patrilokální rezidence**. Principem je, že nový manželský pár se přidá k domácnosti a rodině manželova otce, nebo založí novou v její blízkosti. Manželka se tím pádem přidá k domácnosti k manželovým rodičům a jejich nesezdaným potomkům, což může být mnohdy obtížné z emocionálního hlediska. Opakem patrilokace je **matrilokální rezidence**, kdy se muži stěhují do blízkosti bydliště nebo přímo do rodiny své manželky. Tyto rodiny se primárně skládají z matek, jejich part-

nerů, nesezdaných potomků a jejich dětí. S příchodem do nové rodiny se tedy v tomto případě musí vyrovnat muži, rozdíl je v tom, že muži na rozdíl od žen i nadále zůstávají v kontaktu se svými původními rodinami. Dle pravidel **neolokální rezidence** každý z manželů opouští bývalou domácnost a zakládá se svým novým partnerem domácnost v nové lokalitě, v jiné, než v jaké bydlí jejich příbuzní (Skupnik, 2010).

Za další kritérium pro dělení rodin můžeme považovat fakt, kdo má v rodině rozhodující slovo a dominantní postavení. V tradiční rodině to byl muž a takovýto model rodiny nazýváme **patriarchální**. Muž je de facto hlavou rodiny, řídí její chod, je nezávislý a samostatný, plní roli ochránce a hlavního živitele, je autoritou pro ostatní členy a má právo o rodině rozhodovat. Muž je subjektem rodinného statusu a postavení rodiny a ostatních členů se odvíjelo od postavení muže. Postavení ženy bylo submisivní, její povinností bylo zajistit plynulý chod domácnosti a starat se o její členy, vychovávat potomky. Tato představa o rodině měla kořeny v minulosti, vychází zejména z mužovy ekonomické nadřazenosti a (zpravidla) vyššího vzdělání, což se ovšem postupně (výrazněji po roce 1989) mění a mužské dominantní postavení opadá. V současné době se více uplatňuje model **egalitářský**, kde jsou vztahy mezi partnery vyrovnanější, postaveny na demokratickém principu a rovnocennosti, která se týká krom rovnoměrného rozdělování úkolů také vzájemné spolupráce členů rodiny. Muž již není vnímán jako bezpodmínečná autorita a pán celého domu (Veselá 2003).

3.2 Funkce rodiny

Pod pojmem funkce rodiny si lze představit konkrétní očekávání vůči ní jako sociálnímu subsystému a zároveň její schopnosti figurovat při samostatném rozvoji jejích členů a možnosti ovlivnit způsob jejich života. Všechny úkoly rodiny by měly být ve funkčním rodinném prostředí vzájemně propojeny a efektivně plněny. Postupem času se vymezení funkcí rodiny mírně mění v závislosti na sociálně-antropologických, politických či kulturních podmínkách dané společnosti (Malach, 2007).

Dle Heluse (2007) je podstatné, aby rodina uspokojovala základní potřeby dítěte, jeho biopsychické potřeby, zajišťovala mu pohodlí a pravidelný režim. Rodina by měla vytvářet láskyplný domov, dítě by mělo mít „svou osobu“, které může důvěřovat. Od rodiny se očekává, že se dítě může bez obav svěřit a je mu poskytnula pomoc v naléhavé situaci. Dále také poskytuje dítěti tzv. akční prostor, ve kterém se může dostatečně projevat a rozvíjet. Zároveň učí dítě zacházet s předměty, které ho obklopují, což je například vyba-

vení domova, pomáhá jedinci vytvořit si vztah k hodnotným věcem, učí dítě o tyto věci pečovat a udržovat kolem sebe pořádek, pochopit smysl osobního vlastnictví.

Vzor matky, otce či jiného rodinného příslušníka určuje prožitek sebe sama a pomáhá dítěti identifikovat se se svým pohlavím. Dítě se učí zodpovědnosti a plnění povinností, což se uskutečňuje prostřednictvím zapojování dítěte do chodu domácnosti. V rodině se dítě také naučí chápat mezigenerační vztahy a má ponětí o širším okolí a společnosti (Helus, 2007).

Matoušek (1993) vymezuje nejpodstatnější sféry, kterými by se funkční rodina měla zabývat. Její hlavní smysl spočívá ve vytváření bezpečného místa - domova. V útlém věku poskytuje oporu, zároveň také svobodu pro utváření vlastní osobnosti. „*Život v rodině se pohybuje mezi polem sdílení a polem chráněného soukromí.*“

Rodina spojuje své členy pro široké spektrum účelů. Jednotlivci činí společně závažná životní rozhodnutí, sdílejí intimní život (manželé), vytvářejí společné záliby (např. děti, rodiče), identifikují se ve svých sexuálních rolích (např. matka, dcera), utvářejí různé generace. Každý jedinec má v rodině své specifické místo (Matoušek, 1993).

Dle Krause (2008) můžeme funkce rodiny rozdělit následujícím způsobem:

1. **Biologicko-reprodukční funkce** – má vysoký význam pro jedince i pro společnost, ta totiž ke svému zdárnému fungování potřebuje kvalitní reprodukční základnu. Jádrem této funkce je neměnné, ovšem za poslední roky ve vyspělých zemích pozorujeme spíše úbytek dětí. Čeho naopak přibývá, jsou rodiny s jediným dítětem a množí se také případy, kdy partneři neuvažují o potomcích vůbec. V současné době je také trendem, že ženy rodí v pozdějším věku, než tomu bylo dříve.
2. **Funkce ochranná** – jinak řečeno funkce zaopatřovací či pečovatelská, na níž má současná rodina vyšší podíl než v minulosti, kdy tato funkce byla před rokem 1989 z větší části zabezpečována státem, spočívá především v zajištění biologických, hygienických a zdravotních potřeb všech členů rodiny tedy ne pouze dětí.
3. **Socializačně-výchovná funkce** – první sociální skupinou působící na dítě je rodina. Ta má za úkol dítě připravit na praktický život ve společnosti, osvojit si návyky a chování. Rodina se někdy dopouští toho, že přenechává tuhle funkci škole, od které očekává, že v ní profesionální pedagogové nejenže dítě naučí základním návykům, ale že také odstraní chyby, kterých se při výchově rodiče dopustili.
4. **Rekreační funkce** – smyslem této funkce je zajistit rodině zábavu, která má největší význam pro dítě, ale je velice důležitá pro všechny členy rodiny. Plnění této

funkce se projevuje například tím, jak intenzivně spolu členové rodiny tráví svůj volný čas, jakým aktivitám se převážně věnují, jak naplňují čas strávený na společné dovolené a podobně.

5. **Emocionální funkce** – v této funkci je rodina jednoznačně nezastupitelná, žádná instituce nezvládne poskytnout potřebné citové zázemí, pocit bezpečí, lásku, jistotu v takové míře jako právě rodina. Rodinné prostředí se ovšem mění a některé rodiny v důsledku rozvodů, zaneprázdněnosti rodičů apod. nedokážou tuto funkci bez problémů plnit v takovém rozsahu, jak by bylo pro dítě žádoucí a potřebné. V důsledku těchto nepříznivých okolností, stoupá počet dětí citově deprimovaných, či dokonce týraných.
6. **Sociálně-ekonomická funkce** – pro společnost jsou domácnosti podstatnou součástí ekonomického koloběhu. Členové rodin do něj vstupují prostřednictvím svého zaměstnání, kdy se stávají aktéry ve všech ekonomických sektorech. Zároveň jsou domácnosti významným spotřebitelem statků a služeb, na nichž je trh značnou měrou závislý. V důsledku nezaměstnanosti, či neúměrně vysokých nákladů se může projevit porucha ekonomické funkce a rodina může pociťovat hmotné nedostatky.

Ekonomická funkce rodiny se dá dle širšího pojetí rozdělit do tří částí. První úlohou rodiny bylo předávat dalším generacím dědictví, na kterém závisela jejich budoucí ekonomická a sociální situace. Povinností každé nově nastoupené generace bylo rodinné dědictví zvětšovat a zvyšovat tak jeho hodnotu. Další funkcí byla výrobní funkce, v řemeslných společnostech měla rodina prvenství jako výrobní jednotka. Před zakládáním velkých firem a podniků zajišťovaly domácnosti většinu produkce statků a služeb. Výše zmíněné funkce v moderní společnosti ubývají na svém významu, funkce, která ovšem přetrvává, se nazývá funkcí spotřební. Vyznačuje se konzumací zboží a volnočasových aktivit (Montoussé, 2005).

Všechny již zmíněné funkce doplníme ještě o funkci **předávání hodnot**. Rodina přenáší na dítě základní hodnoty společnosti, ve které dítě vyrůstá i konkrétní společenské skupiny, v níž se pohybuje. Děje se to ve dvou rovinách, buď nevědomě, pomocí implicitního učení, nebo vědomě, skrze výchovu a explicitní vysvětlování pravidel a poznávání norem (Montoussé, 2005).

Rodina je současně místem pro projevení **mezigenerační solidarity**, kterou lze rozdělit na tři části a to finanční pomoc, kterou využívají zejména děti. Pomoc s provozem domácnosti, což obnáší například hlídání dětí, či uklízení a leží na bedrech rodičů. Poslední je sociál-

ní pomoc, kterou využívají obě strany, a spočívá např. ve vyřizování oficiálních záležitostí (Montoussé, 2005).

3.3 Vývoj rodiny od tradiční k postmoderní

Původní význam slova rodina byl zcela odlišný, než jak ho vnímáme dnes, pojmem rodina se označovaly dvě skutečnosti. Ve starověku a středověku se tento pojem užíval pro pojmenování domácnosti, tedy společenství lidí, kteří spolu hospodaří pod jednou střechou a uctívají stejnou autoritu, tzv. „hlavu rodiny“. Do rodiny patřili všichni, kdo žili v jednom domě, tedy ne pouze pokrevní příbuzní, ale také otroci, služebnictvo a další zaměstnanci. Tohle označení vydrželo až do poloviny 19. století (Možný, 2006).

Druhé pojetí rodinu chápe jako systém pokrevního příbuzenství. U šlechty se slovem rodina myslelo v podstatě to samé co rod, tudíž velká skupina jedinců mající moc a vlastní rodinný majetek. V případě potřeby byli dosazováni do rodu i členové, jež pokrevně příbuzní nebyli (Možný, 2006).

Základem velké rodiny byl manželský pár, vtažen do širších příbuzenských linií, tvořených generací prarodičů, občas i praprarodičů, dětí bratrů a sester a jejich rodinami, dětmi jejich dětí, a dalšími často vzdálenými příbuznými, kteří se hlásili ke svému rodu. Pro tuto rodinu bylo také typické domlouvání sňatků rodiči, rozvody byly striktně vyloučeny (Helus, 2007).

Tradiční rodina si své postavení ve společnosti držela do příchodu průmyslové revoluce, která eliminovala klasická hospodářství a výrobu založenou na rodinných tradicích, což vedlo k enormnímu pohybu obyvatelstva a rodiny se postupně rozpadaly (Helus, 2007).

Po druhé světové válce byl pro rodinu charakteristický vysoký respekt. Rodina byla považována za jedinou jistotu v jinak nejistém světě. V této době se usilovalo o pevné spojení manželů a dětí, v popředí stály hodnoty jako důvěra a láska. Pro tuto dobu byl typický tzv. „baby boom“, veškerá pozornost se obrací na dítě (děti), které stojí v centru dění. Dítě je vrcholem rodiny, jímž si rodiče dávají v poválečné době naději na lepší budoucnost (Helus, 2009).

Zhruba v polovině šedesátých let se rodinám otevíraly nové možnosti jako například kariéerní růst, lepší bydlení, cestování, zvyšování životní úrovně apod. Aktuální bylo téma anti-koncepce, redukuje se počet dětí v rodině. „*Rodina je postupně zpochybňována, stále čas-*

těži se prosazují rozvody, zakládání druhé a třetí rodiny“. Toto období bývá také nazýváno „krize rodiny“ (Helus, 2009).

V průběhu šedesátých let dospívají lidé narozeni těsně po druhé světové válce a vychováni v padesátých letech minulého století, označovaných v Americe i Evropě dekádou rodiny. *„Pod vlivem marxismu a feminismu byla tradiční rodina označena za ideologický, utlačující koncept, jenž nereprezentuje nic v realitě. Radikální kritika rodiny skutečně prokázala, že instituce, která byla považována za snad nejstabilnější výtvor naší civilizace, se nejméně od konce první světové války podstatně změnila a dále mění“* (Možný, 2006).

Hlavní změny jsou popsány v následujících krocích. Na legitimitě nabývá nemanželský pohlavní styk, více dětí se rodí mimo manželství. Oslabuje se vliv rodiny na výběr partnerů, eliminují se domluvené sňatky, výběr potencionálních partnerů je nyní volbou těch, kdož zakládají prokreační rodiny. Na manželství je nyní pohlíženo jako na právní akt, smlouvu, kterou lze vypovědět. Tohle pojetí se liší od tradičního křesťanského, které považovalo manželství za nezrušitelné, trvající do konce života. Nyní je manželství založeno na lásce a fyzické přitažlivosti, jež může být značně nestálá. Na rodině zůstává citově zabezpečit své členy a poskytnout jim zábavu (Možný, 2006).

Poslední fáze, která trvá dodnes, je nazývána jako **postmoderní rodina**. Rodina stále plní plno funkcí a je velice významná a bude jistě nadále existovat, ovšem narůstají rozvody, zvyšuje se uzavírání druhých nebo dokonce třetích manželství, tím pádem děti vyrůstají v méně stabilním prostředí. Střídavá péče i noví partneři rodičů jsou pro děti velkou emoční zátěží. Oslabují se tradiční rodinné svazky (Helus, 2009).

V dnešní době není model rodiny už výhradně monogamický, neolokální a dvougenerační, existují zde různé varianty, na legitimitě nabývají i jiné typy rodin od nesezdaných párů až po páry homosexuální. *„Jednotná sociologická teorie rodiny dnes totiž neexistuje, stejně jako neexistuje jednotná rodina“* (Možný, 2006).

3.3.1 Charakteristické znaky současné rodiny

Proměny, k nimž postupem času dochází, zasahují v jisté míře do sociálních rolí obou rodičů. Kraus (2008) uvádí, že demokratizace uvnitř rodiny zapříčinila, že muž přišel o své dřívější výsadní postavení v rodině. Naopak žena nabyla práv a povinností, které v minulosti primárně náleželi pouze muži. Mění se také postavení potomků v rodině. Děti více rozhodují o domácnosti, zasahují do jejího chodu, vztah děti – rodiče je založen na

partnerství. Oslabení role muže ovšem neznamená, že by v rodině nebyl podstatný. Přítomnost obou rodičů je velice významná.

Rodinu ohrožuje izolovanost před vnější společností z důvodu separace mladší a starší generace a silícímu nezájmu o udržování sousedských vztahů. V dnešní době má člověk také tendenci utéct vnějšímu medializovanému a technickému světu do rodinného kruhu, kde se před světem může schovat a mít svůj potřebný klid (Kraus, 2008).

Rodina je ohrožena jistou dezintegrací, krátí se chvíle, kdy rodina tráví společně volný čas, jednotliví členové nesdílejí mezi sebou své zážitky, pocity, problémy, radosti, vážne mezi nimi komunikace, jeden o druhého neprojevují patřičný zájem, rodina se málo schází (Kraus, 2008).

Funkce rodiny převzaly jiné sociální instituce, čistě v rodinné kompetenci zůstaly pouze některé z nich. Odtud pramení domněnky o krizi rodiny a jejímu možnému zániku. Podmínkou založení rodiny v dnešní době není manželský svazek. Narůstá počet rodin s nesezdanými páry. Stabilita rodiny klesá a to hned z několika důvodů, které mohou vyvstávat buď z objektivních, nebo subjektivních příčin. Mezi ty objektivní lze zařadit například emancipaci či vzrůst ateismu, naopak mezi subjektivní například vstup do manželství založeného na citové sounáležitosti dvou osob. Čím dál častější jsou rozvody, kdy se rozvádějí většinou páry s dětmi. Změnou prochází celková rodinná struktura, snižuje se počet dětí, klesá počet vícegeneračních domácností, rodiny se ztenčují, naopak stoupá počet singles osob. Vývojem prochází také antikoncepce, ubývá neplánovaných rodičovství a těhotenství se více plánuje. Prodlužuje se délka života. Děti se osamostatňují později, než tomu bylo dříve a prodlužuje se také doba, kdy manželé žijí po odchodu dětí z domu sami. Změnu zaznamenává také organizace rodinného cyklu, rodičovství se odkládá. Rodiče jsou časově více vytížení, tráví podstatnou část dne v zaměstnání, čímž se zkracuje jejich volný čas a čas, kdy by se mohli plně věnovat dětem. Krom zaneprázdněnosti rodinu ohrožuje také nekvalitní trávení času, které se projevuje například v míře užívání nejrůznějších médií. Ve větší míře se také dnes setkáváme s dvoukariérovým manželstvím, příčinu tohoto fenoménu můžeme spatřovat ve vyšší kvalifikovanosti a zaměstnanosti žen (Stašová, 2001).

Zaměstnaností žen se zabývá také sociolog Ivo Možný. V druhé polovině minulého století ženy opouštějí domácnosti a nastupují plnohodnotně do pracovních procesů a stejně tak jako muži si budují svou profesní kariéru. Změnil se také druh vykonávané práce, je více pozic vyžadujících psychickou práci před fyzickou, což neznevýhodňuje manuálně méně

zručné a fyzicky méně zdatné ženy na volném trhu práce. Za aktuální problém nynější rodiny považuje nízkou porodnost. Přibývá rodin s jedním dítětem, přičemž vyvstává problém, že jedno či dokonce ani dvě děti nedokážou plnohodnotně naplňovat život matek a otců (Možný, 2008).

Tlak na výkon a sílící soutěživost v ekonomice ztěžuje ženám zkombinovat práci a rodičovství. Ženy, které spatřují svou kariéru jako prioritní a zakládají si na dobrém postavení na trhu práce, se mnohdy dobrovolně vzdávají mateřství a volí bezdětnost, i přes to, že odchod na rodičovskou dovolenou je v dnešní době umožněn nejen matkám, ale také otcům. Muži mohou využívat rodičovskou dovolenou, zatímco jejich ženy pracují. Nutno podotknout, že muži této možnosti příliš nevyužívají a rodičovskou dovolenou využívají ve větší míře stále ženy (Možný, 2008).

3.4 Specifika rodinného prostředí

Kraus (2008) vymezuje pojem prostředí jako „*předměty, jevy existující kolem nás, nezávisle na našem vědomí, tedy určitý prostor, objektivní realita. Tento prostor vytváří podmínky pro život.*“ Prostor tvoří nejen přírodní faktory, ale také kulturní a společenské. Je to vymezená část světa, se kterou je člověk ve vzájemné interakci. Zahrnuje podněty, bez kterých by se rozvoj lidské osobnosti neobešel. Člověk svou vlastní aktivitou dokáže prostředí měnit a takto utvářené prostředí má poté zpětně vliv na jeho osobnost a životní styl.

Prostředí lze členit dle obrovského množství kritérií a autorů. Zde uvádíme členění prostředí dle velikosti prostoru a to na makroprostředí, regionální prostředí, lokální prostředí a mikroprostředí. Rodina spadá do posledního zmiňovaného, čili do **mikroprostředí**, což se vymezuje jako bezprostřední prostor, v němž člověk pobývá. Zároveň zastává zásadní roli v socializačním procesu, působí velice intenzivně, s vysokou frekvencí. „*Ovšem ptáme-li se, která rovina prostředí je vlastně určující, pak musíme konstatovat, že makroprostředí, protože celospolečenské poměry ovlivňují po všech stránkách všechna další prostředí, přičemž toto působení se jakoby lomí přes roviny nižší (poměry v regionu, lokalitě i v rodině)*“ (Kraus, 2008).

Bakošová charakterizuje rodinné prostředí jako demografické, psychologické, kulturní a ekonomické podmínky, životní styl, hodnotovou orientaci a modely výchovy v rodině. Dále také záleží na podnětnosti vyjmenovaných podmínek v interakci s procesem výchovy a s výchovnými cíli rodiny. Rodiče se občas dopouští chyby, když předpokládají, že dítěti

k plnohodnotnému prostředí stačí zajištění stravy a oblečení a místa pro spánek (Bakošová, 2008).

3.4.1 Vliv rodinného prostředí na jedince

Počátky úvah o tom, jak intenzivně ovlivňuje prostředí osobnost jedince, můžeme datovat již do období řecké filozofie. Dále se tyto myšlenky rozvíjely napříč celou historií a věnovala se jim řada významných autorů jako například, T. Campanella, Ch. L. Montesquieu, J. Locke, A. Adler a mnoho dalších. Představy o míře vlivu prostředí se různily, myšlenky rozličných autorů byly často v rozporu, dnes ovšem víme, že prostředí, v němž se narodíme, vyrůstáme a žijeme, se v nás výrazně odráží a v jisté míře nás společně s geneticky podmíněnými procesy poznamenává. Prostředí přenáší na jedince i modely chování především rodinného ale i dalšího prostředí (Kraus, 2008).

Neměli bychom také opomíjet otázku, jaké prostředí je pro rozvoj jedince ideální. Zde je odpověď nejednoznačná a jedná se o zcela individuální skutečnost. Vliv prostředí se projevuje různě, i co se týče genderu. „*Jestliže zpočátku života člověka se více prosazují znaky, s nimiž se člověk narodil, pak se v průběhu života tento poměr do jisté míry mění a život a jednání člověka více poznamenávají podmínky, v nichž vyrůstal a vyvíjel se (prostředí, výchovné vlivy).*“ Prostředí může v zásadě působit pozitivně nebo negativně (Kraus, 2008).

3.4.1.1 Pozitivně působící postoje rodiny k dítěti

Správně fungující rodina v co nejvyšší míře rozvíjí potomstvo. Snaží se o vytvoření pozitivního výchovného socializačního stylu, prostřednictvím kterého dochází u dítěte k rozvoji schopností a dovedností, postojů, budování osobnosti a zájmů (Helus, 2007).

Kladné výchovné styly jsou založeny především na vnitřním přesvědčení o interakcích mezi lidmi, rodiče dítěti zdůrazňují hodnotu mezilidských vztahů, vedou jej k solidárnosti, toleranci, ochotě být nápomocen druhým. Důležitou součástí pozitivního vlivu je zdůrazňování významu životních perspektiv, kdy je dítěti umožněno samostatně plánovat budoucnost a přebírat svou vlastní zodpovědnost za to, co si určilo jako cíl. Úkolem rodiny je také budování zdravého sebevědomí, upevnění vlastní síly dítěte, povzbuzování dítěte při tvořivé činnosti, zabraňování přivýkání ke stereotypům, rozvíjení jeho aktivního jednání (Helus, 2007).

3.4.1.2 *Negativně působící postoje rodiny k dítěti*

Existuje celá řada negativních vlivů, které ve škole a zejména v rodině působí na dítě. Některé vlivy jsou na první pohled jasné, některé jsou více skryté a nenápadné, ovšem všechny jsou pro rozvoj dítěte nepříznivé. „*Jsou zakotveny v postojích rodičů, které označíme jako postoje odosobňující, poněvadž omezují možnosti plného osobnostního rozvoje dítěte.*“ (Helus, 2009).

Odosobňující postoje mohou být následující:

1. **Dítě jako materiál, objekt manipulace** – zde se potírá partnerství mezi dítětem a rodičem. Základem tohoto postoje je přesvědčení, že na dítě je nahlíženo jako na materiál, který je nutno formulovat skrz výchovu, podobně jako se formují výrobky v továrně. Takovéto jednání podporuje v dítěti pocit podřízenosti vůči rodiči ve všech směrech a utvrzuje ho v závislosti na něm.
2. **Dítě jako hrozba, zátěž** – rodiče nabývají dojmů, že dítě je hrozbou pro jejich dosavadní kariéru, záliby a ohrožuje jejich volný čas. Tento postoj mnohdy vyústí až ve spor a krizi mezi rodiči, kteří se musí dohodnout, v jaké míře se který z nich ve svém volném čase omezí. Pro rodiče je mnohdy neúnosný také fakt, že by výdaje na dítě mohly snížit jejich životní úroveň. Největší riziko tohoto postoje spočívá ve vytvoření „bludného kruhu“. Vnímání dětí jako hrozby podporuje tendenci očekávat pouze zlé chování od dítěte, rodiče posuzují pouze negativní chování a na pozitivní nahlíží se značnou nedůvěrou, nebo jej dočista přehlížejí.
3. **Dítě jako kompenzace vlastních nedostatků** – tento postoj se projevuje v realizaci rodičů skrz dítě, rodiče si na dítěti kompenzují to, co sami v životě nestihli, či nezvládli. V opačném případě rodiče očekávají od dítěte stejné úspěchy, jakých oni sami dosáhli, počítají s tím, že dítě podpoří dobré jméno rodiny. Dítě se stává prostředkem realizace cílů, které ovšem nemusí pokládat za vlastní. Dítě vynakládá značné úsilí, aby vyhovělo rodičům, těžce snáší neúspěchy, ze kterých mívá často výčitky svědomí a bojí se reakcí okolí. Přístup dítěte může být ovšem také útočný, dítě se bouří proti všem vlivům ze strany rodičů. V obou případech vznikají situace, jež negativně působí na osobnost dítěte. Na dítě je vyvíjen nepřiměřený tlak, může pociťovat obavy a strach z ponížení.
4. **Zaslepenost dítětem, protekcionistický redukcionismus** – principem tohoto postoje je protěžování dítěte, dítěti se vždy vyhová, ustoupí, v rodině se jedná tak, jak si přeje samo dítě. Takto vychovávané dítě není schopno nést svou vlastní odpo-

vědnost, připustit si chybu, nebo si připustit fakt, že mohou mít pravdu a být v právu i druzí (Helus, 2009).

3.4.2 Rodinné faktory ovlivňující osobnost dítěte

Rodina pomáhá značnou měrou formovat veškeré složky osobnosti dítěte, jež vychovává a ovlivňuje tak i jeho vývoj. Základními činiteli ovlivnění dle Heluse (2007) jsou socioekonomický status rodiny, styl výchovy a rodinná struktura.

3.4.2.1 Socioekonomický status rodiny

Do materiálně-ekonomických faktorů rodiny spadá zejména zaměstnanost otce a matky a druh vykonávané práce a působení této skutečnosti na potomky, povaha a kvalita bydlení a hmotné vybavení domácnosti, finance, životní styl rodiny určující spotřebu statků a služeb, vliv technického vybavení a užívání technických prostředků a některé další skutečnosti, jako například materiální zajištění školní přípravy, trávení volného času (pomůcky, knihy, hudební nástroje, sportovní náčiní aj.) (Kraus, 2008).

Socioekonomický status souvisí s řadou ukazatelů osobnosti, úspěšnosti nebo kariérního postavení. Jeho jádro určuje sociální třída, k níž jedinec patří na základě: vzdělání, významnosti povolání, výše příjmů a hodnotě statků v osobním vlastnictví. Ve většině případů spolu tyto tři ukazatele úzce souvisejí. Dále také existuje spojitost mezi příjmy rodiny a školní úspěšností dítěte v jazycích a matematice. „*A poněvadž právě tyto dvě oblasti jsou nejlepšími prediktory jak další vzdělávací kariéry, tak ve svých důsledcích i následné kariéry profesní, lze považovat výši rodinného příjmu za vysoce závažný prediktor životního úspěchu vůbec.*“ Nesmíme opomíjet také souvislost mezi pravděpodobností dosažení vyššího vzdělání dítěte a vzděláním rodičů (Helus, 2007).

3.4.2.2 Kulturně-výchovná oblast a výchovné styly

V kulturně – výchovné sféře prostředí rodiny se zrcadlí zejména hodnotová orientace, dosažené vzdělání otce a matky, styl života (trávení volného času, zájmy, užívání masmédií, cestování a způsob trávení dovolené, stravování a návyky s ním spojené atd.). „*Míra pedagogizace rodinného prostředí, patrná např. z využívání pedagogických prostředků, a některé další podmínky, které mají vliv na vytváření postojů dětí k lidem, ke vzdělání, práci, kultuře, politice a vůbec k životu*“ (Kraus, 2008).

Ve výchovném procesu figurují dvě jednotky a to **vychovatel** (např. otec, matka) a **vychovávaný** (např. syn, dcera), které jsou ve vzájemné interakci, jelikož i vychovávaný působí zpětně i na vychovatele, zasahuje do prostředí tak jako vychovatel, ten navíc konkretizuje výchovné cíle, čili to, čeho má být prostřednictvím výchovy dosaženo (např. ochota půjčovat předměty z osobního vlastnictví) (Kraus, 2008).

Baumridová definuje 3 výchovné styly:

1. **Autoritářský styl** – tento styl je nepružný a je pro něj typická značná direktivnost. Komunikace mezi dítětem a rodičem je slabá, jako donucovací prostředek je zde běžně užíváno trestání a to i fyzické.
2. **Povolující styl** – zde se uplatňuje předpoklad, že dítě ví samo, co je pro něj dobré, dostává se mu nepřiměřené volnosti, tresty, omezování a zákazy jsou minimální.
3. **Styl opřeny o autoritu** – přesné stanovení, co se smí a co ne. Vztah dítěte a rodiče je postaven na vzájemné komunikaci, oproti stylu autoritářskému, zde rodič staví na domluvě, záleží mu, zda dítě rozumí jeho požadavkům a ví, k čemu směřují. Rodič je pro dítě jistým vzorem, který má v životě následovat (Baumridová in Helus, 2007).

Širší pohled na dělení výchovných stylů pojímá Kraus (2008) a rozlišuje 7 stylů, mezi které patří **velmi liberální** – tento výchovný styl je charakteristický jistou benevolencí, kdy je dítěti dovoleno téměř vše. **Hýčkájící** – výchova se projevuje rozmazlováním dítěte. **Perfekcionista** – pro který je typické usměřňování dítěte ve všech ohledech a detailech. **Hypochondrizující** – v rodinách, kde je uplatňován tento výchovný styl, jsou o dítě projevovány přílišné obavy. **Autoritativní** – výchovný styl, v němž je dítě vystavováno plnění příkazů. **Tvrdý** – souvisí s autoritativním výchovným stylem, je navíc umocněn o fyzické tresty. **Demokratický** – tento výchovný styl je Blahoslavem Krausem považován za ideální, jeho principem je vztah založený na vzájemném partnerství a připouští možnost diskuzy.

3.4.2.3 *Struktura rodiny*

Jak jsme již avizovali v předchozích kapitolách, úplná rodina v dnešní době není vůbec samozřejmostí, na scénu přicházejí různé podoby soužití rodičů a dětí, náhradních rodičů a dětí, druhých rodičů a dětí apod. Tyto formy svazků nemusí na výchovu dítěte zákonitě působit negativně, rodiny mohou i v takovémto „novém“ složení vytvářet kvalitní prostředí pro výchovu dítěte (Helus, 2007).

V neúplné rodině (ve které chybí častěji otec než matka) může být vzor chybějícího pohlaví kompenzován jinými osobami, s nimiž buduje rodina důvěrnější vztahy, bývá to například dědeček, teta, strýc, matčin přítel, otcova přítelkyně. V takovéto situaci může dojít k tomu, že je dítě ze strachu, aby nepocíťovalo absenci významné osoby ve svém životě, obklopováno přílišnou péčí ostatních a lze tak dospět až ke zhýčkanosti dítěte. K tomuto stavu může docházet také ze strany nového rodičova partnera, jež si chce dokázat, že je lepší než partner původní a chce dítě naklonit na svou stranu. Takto vedené dítě se postupně stává náročnější na výchovu, což spěje k případné krizi celé rodiny (Helus, 2007).

Řešení problémů pramenících z neúplnosti rodiny je také poznamenáno tím, co stálo u zrodu neúplnosti a jak se s ní vyrovnává rodič, který o svého partnera přišel. V případě, že otec opouští rodinu na základě rozvodu, který je komplikovaný a zdouhavý, dítě nezvládne pod vlivem matčiných negativních postojů prožít vztah k otci bezproblémově a může se na něm tato situace podepsat i do budoucna, kdy může nastat obtížné rozvíjení vztahů k autoritám mužského pohlaví (Helus, 2007).

Dalším faktorem určujícím kvalitu rodinného prostředí se stává celková **vnitřní stabilita rodiny**, která tvoří základnu emocionální atmosféry rodiny a zajišťuje základ pro rozvíjení všech dimenzí rodinného života – nejpodstatnější rovinnou jsou vztahy mezi rodiči a dětmi (Kraus, 2008).

Mezi základní rodinné vztahy, o nichž věda usuzuje, že přímo formují osobnost dítěte, spadá spojenectví mezi **dítětem a matkou**. Tento vztah vzniká již v prenatálním období. Další podstatný vliv má spojenectví **mezi manžely** (partnery), kde si dítě osvojuje společenské role. Spojenectví mezi rodičem a dítětem nesmí být pevnější než spojenectví mezi partnery, z důvodu, že dítě v takovém to případě dostává větší moc, než na jakou má nárok. Generace mají být odděleny jasnými avšak propustnými hranicemi. Nejvíce významnou aliancí dítěte je spojenectví mezi **dítětem a rodičem stejného pohlaví**. Dítě se zde učí nápodobou, identifikuje se s rodičem, poznává základy sexuální role, rozvíjí intelekt, emoce, sociální inteligenci a morálku. Posledním neméně důležitým spojenectvím je to, jež vzniká mezi **dětmi** navzájem, dítě se učí kooperovat s vrstevníky, nabývá role partnera (Matoušek, 1993).

3.4.3 Komunikace v rodinném kruhu

Komunikace by se dala graficky znázornit jako deštník zastřešující a působící na vše, co se odehrává mezi lidmi. Od narození se komunikace stala prediktorem toho, jaké vazby si

člověk vybuduje. Na komunikačních schopnostech do jisté míry závisí například, jak mezi sebou zvládneme vytvářet vztahy, jak jsme výkonní, jaký směr a smysl přisuzujeme svému životu (Satir, 2006).

Ve fungujících rodinách spolu členové komunikují často, ne však enormně mnoho, diskutují střední (někdy i vyšší) silou hlasu, většinou spolu souhlasí, a pokud ne, jejich nesouhlas se projevuje klidně a ne agresivně. Jeden konkrétní člen nemluví za jiné zbývající členy, tedy vyjadřuje pouze svá vlastní mínění. I děti komunikují, prosazují své postoje, smysl pro humor (Riskin in Plňava, 2000).

Pro zdravou i deviantní komunikaci mezi dětmi a rodiči, má nejsilnější význam průběh interakcí mezi **matkou a dítětem**. V ideálním případě je každému v rodině jasné, kdo na koho hovoří, v jaké interakci aktéři komunikace jsou. Panuje zde vřelost, empatie, zájem o ostatní členy, účelné vyhledávání komunikace a potěšení z ní. Každý včetně dětí je vyslyšen. Ve fungujících rodinách se setkáváme s komunikací přímou, jasnou, a to jak v instrumentální tak i v emoční složce. V dysfunkčních rodinách většina nebo část těchto pravidel neplatí (Plňava, 2000).

Členové rodiny ve vzájemném dialogu zastávají jednu ze 4 níže uvedených pozic, pro efektivní komunikace by měla v rodině vládnout flexibilita rolí, všichni (děti nevyjímaje) by se v různých pozicích měli střídát.

- **Hybatel** – podněcuje komunikaci, začíná hovořit, představuje svůj návrh, myšlenky, postoje atp.
- **Následovatel** – souhlasí s hybatelem, vyjadřuje mu svou podporu.
- **Opozičník** – nesouhlasí s tím, co hybatel a následovat říkají.
- **Pozorovatel** – nestranný, nehovoří, nevyjadřuje se k danému tématu (Kantor in Plňava, 2000).

Komunikace ovlivňuje nejen náš výkon a naše konání, ale také ovlivňuje osobnost a její složky včetně předpokladů pro jednání a reakce v určitých situacích (Helus, 2009).

Utváření pozitivních či negativních postojů prakticky k čemukoliv lze vysvětlit krom učení se vlastní zkušeností, také přeneseně, zprostředkovaně prostřednictvím **komunikace** s jinými osobami. V podstatě jde o vliv zkušeností s objekty, ze kterých se skládá svět, jež nás obklopuje, kdy nejvýznamnějšími objekty jsou právě **druzí lidé**. Uvedený vztah mezi postoji a zkušenostmi je oboustranný. Zkušenosti vytvářejí postoje, ale již získané postoje

ovlivňují pravděpodobnost vzniku dalších zkušeností, jelikož působí na naše myšlení a cítění a vedou nás určitým směrem (Nakonečný, 2005).

Úmyslné a vědomé ovlivňování postojů druhých prostřednictvím komunikace je v literatuře označováno pojmem **persvaze**. Jde v podstatě o záměrné ovlivnění komunikantů pomocí přenosu zpráv, které míří na změnu jejich postojů, hodnot, chování, úmyslů, nebo například motivace. Dochází tedy ke změně duševního stavu osoby, jež zprávu přijímá. Od nátlaku se persvaze liší možností volby. Recipient má zachovánu možnost svobodné vůle, zda vyhoví zdroji zprávy. Pro nátlak je naopak příznačný tlak, možnost vyhrožování a negativní následky při nevyhovění požadavkům. Při použití nátlaku je osoba nucena i přes svůj odpor a proti vlastní vůli vyhovět obsahu zpráv (Gálik, 2012).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 PEDAGOGICKÝ VÝZKUM

Empirická část bakalářské práce navazuje na část teoretickou. Zde se zaměříme na zodpovězení výzkumných otázek a ověření hypotéz. Zjistíme, jaké jsou postoje žáků základních škol k sociokulturní diverzitě a zda na jejich názory mají vliv některé z níže uvedených rodinných faktorů. Data sesbíraná pomocí dotazníkového šetření se pokusím srozumitelně interpretovat, k čemuž využiji také grafy a tabulky.

4.1 Výzkumný problém

Při formulaci výzkumného problému jsem vycházela z oblastí multikulturní výchovy, sociální pedagogiky a sociologie.

Před provedením samotného výzkumu jsem stanovila výzkumný problém. Přesná formulace výzkumného problému zní:

Vliv rodinného prostředí na postoje žáků 8. a 9. tříd základních škol k sociokulturní diverzitě.

Z výzkumného problému vychází hlavní výzkumná otázka:

Jaký je vliv rodinného prostředí na utváření postojů respondentů k sociokulturní diverzitě?

Hlavní výzkumnou otázku dále rozvádí pět dílčích výzkumných otázek:

VO₁: Jaké jsou postoje respondentů k sociokulturní diverzitě?

VO₂: Existuje souvislost mezi ekonomickým statusem rodiny a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě?

VO₃: Existuje souvislost mezi dosaženým vzděláním rodičů a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě?

VO₄: Existuje souvislost mezi výchovným stylem uplatňovaným v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě?

VO₅: Existuje souvislost mezi stylem komunikace preferovaným v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě?

4.2 Cíle výzkumu

Hlavním cílem bakalářské práce je:

Identifikovat vliv rodinného prostředí na utváření postojů respondentů.

Dílčí cíle, které bakalářská práce naplňuje, jsou následující:

VC₁: Analyzovat postoje respondentů k sociokulturní diverzitě.

VC₂: Zjistit souvislost mezi ekonomickým statusem rodiny a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě.

VC₃: Popsat souvislost mezi dosaženým vzděláním rodičů a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě.

VC₄: Odhalit souvislost mezi výchovným stylem uplatňovaným v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě.

VC₅: Objasnit souvislost mezi stylem komunikace preferovaným v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě.

4.3 Hypotézy

Ve výzkumu jsem uvedla následující nulové a alternativní hypotézy:

1H₀: Mezi dosaženým vzděláním rodičů a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě neexistuje souvislost.

1H_A: Mezi dosaženým vzděláním rodičů a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě existuje souvislost.

2H₀: Mezi ekonomickým statusem rodiny a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě neexistuje souvislost.

2H_A: Mezi ekonomickým statusem rodiny a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě existuje souvislost.

3H₀: Mezi výchovným stylem uplatňovaným v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě neexistuje souvislost.

3H_A: Mezi výchovným stylem uplatňovaným v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě existuje souvislost.

4H₀: Mezi stylem komunikace v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě neexistuje souvislost.

4HA: Mezi stylem komunikace v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě existuje souvislost.

4.4 Výzkumná metoda

Pro sběr dat byl využit anonymní dotazník. Dotazníkové šetření umožňuje poměrně rychlý a přímočarý sběr dat a proto jsem zvolila právě tuto metodu.

Dotazník se skládá ze tří částí, první část představuje 13 uzavřených položek, kdy první dvě položky jsou zaměřeny na demografické ukazatele, konkrétně položka č. 1 zjišťuje věk respondentů a otázka č. 2 jejich pohlaví. Položky č. 3 a 4 jsou zaměřeny na dosažené vzdělání matky a otce žáků. Položky č. 5 – 7 měly za úkol zmapovat ekonomickou situaci a předpokládaný ekonomický status rodiny. Položky č. 8 – 10 plní funkci získání informací ohledně stylu výchovy, který v rodině dominuje. Položky č. 11 – 13 byly zařazeny z důvodu vysledování, jaký styl komunikace rodiče preferují.

Ve druhé části dotazníku měli žáci vyjádřit pomocí křížků do připravené tabulky své sympatie (popřípadě antipatie) k vybraným příslušníkům národnostních menšin vyskytujících se na našem území. Konkrétně se jednalo o slovenskou, romskou, ukrajinskou a vietnamskou národnost. Intenzita postoje mohla být vyjádřena na pětibodové škále a to od nejvíce sympatičtí po nejméně sympatičtí.

Poslední, tedy třetí část dotazníku se skládá z 16 výroků, které představují různé postoje k sociokulturně odlišným jedincům. Každý výrok je doplněn o pětibodovou stupnici. Žáci tedy mohou vyjádřit svůj ne/souhlas s výrokem a v případě nejistoty mohou zaznačit také odpověď „nevím“.

4.5 Výzkumný soubor

Sběr dat probíhal v době od listopadu do prosince 2016. Respondenti pro bakalářskou práci byli voleni dostupným výběrem. Dotazníků bylo rozdáno celkem 173 kusy do tří základních škol a to jmenovitě na ZŠ Vsetín Sychrov, ZŠ Vsetín Luh a ZŠ Valašská Polanka. Deset dotazníků bylo vyřazeno z důvodu nedostatečného, nebo zcela chybného vyplnění. Návratnost je tedy 94 %.

Celkem se do výzkumného šetření zapojilo **163 respondentů** z toho 72 dívek a 91 chlapců. Žáci navštěvovali 8. a 9. třídy ZŠ a byli tedy ve věku od 13 do 16 let. Výzkumné šetření probíhalo po konzultaci s řediteli základních škol a některými učiteli, kteří jeví zájem

o bližší informace ohledně průběhu výzkumu. Výsledky výzkumu nelze generalizovat na celou populaci.

5 VÝSLEDKY VÝZKUMU

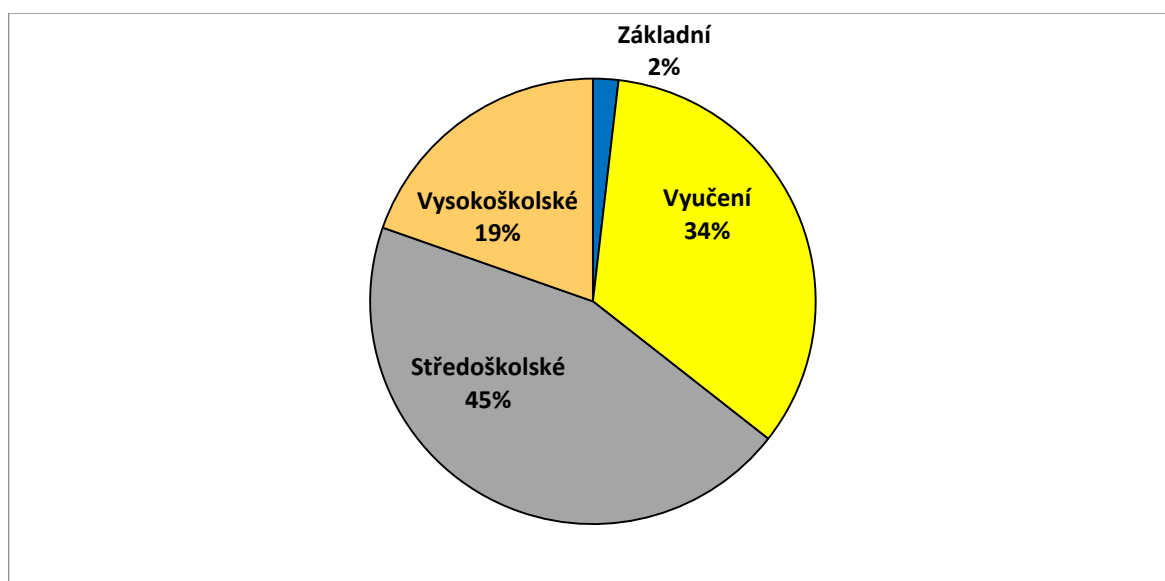
Tato část bakalářské práce je věnována prezentaci zjištěných výsledků kvantitativního výzkumného šetření. Získaná data jsou vyhodnocena čárkovací metody a druhého stupně třídění. Odpovědi respondentů jsou analyzovány nejprve jako celek, jelikož nás zajímá, z jakého rodinného zázemí respondenti pocházejí. Dále se věnujeme samotným postojům respondentů k sociokulturní diverzitě. Na závěr jsou ověřeny veškeré hypotézy. Hypotézy byly empiricky ověřovány pomocí testu dobré shody chí-kvadrát pro kontingenční tabulku. Část dat byla zpracována manuálně a část za pomoci programu Microsoft Excel. Vybrané odpovědi jsou převedeny do grafu či tabulky pro lepší srozumitelnost.

5.1 Struktura rodin

Z položek č. 1 a č. 2 je patrné, že výzkumného šetření se zúčastnilo 72 dívek a 92 chlapců. Procentuální zastoupení je tedy 44 % dívek a 56 % chlapců. Věkové rozmezí respondentů se pohybovalo mezi 13 až 16 lety, kdy 13letých bylo 43 žáků, 14letých 80 žáků, 15letých 38 žáků a 16letých 2 žáci.

Položky č. 3 a 4 byly zaměřeny na získání informací o dosaženém vzdělání obou rodičů. Nejprve si představíme v grafu procentuelní zastoupení absolventů jednotlivých stupňů vzdělání a v tabulce níže se zaměříme na konkrétní počet otců a matek a jejich dosaženou úroveň vzdělání.

Graf 1 Dosažené vzdělání rodičů

Z grafu je patrné, že největší zastoupení měli rodiče s dosaženým středoškolským vzděláním, tvořili téměř polovinu všech rodičů.

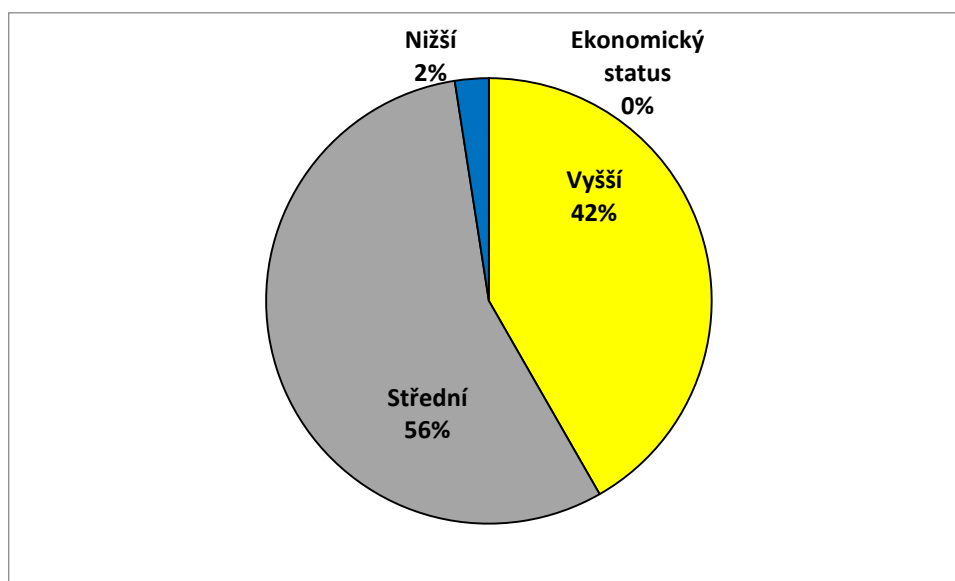
Tabulka 1 Dosažené vzdělání rodičů

Dosažené vzdělání	Matka	Otec
Základní	2	4
Vyučení	52	58
Středoškolské	75	71
Vysokoškolské	34	30

Jak lze vyčíst z výše uvedené tabulky, dosažené vzdělání matek svými stupni téměř nepřevyšuje dosažené vzdělání otců a muži i ženy v našem případě dosahují téměř shodného dosaženého vzdělání.

Položky č. 5 – 7 byly zaměřeny na zjištění údajů ohledně ekonomického statusu rodiny.

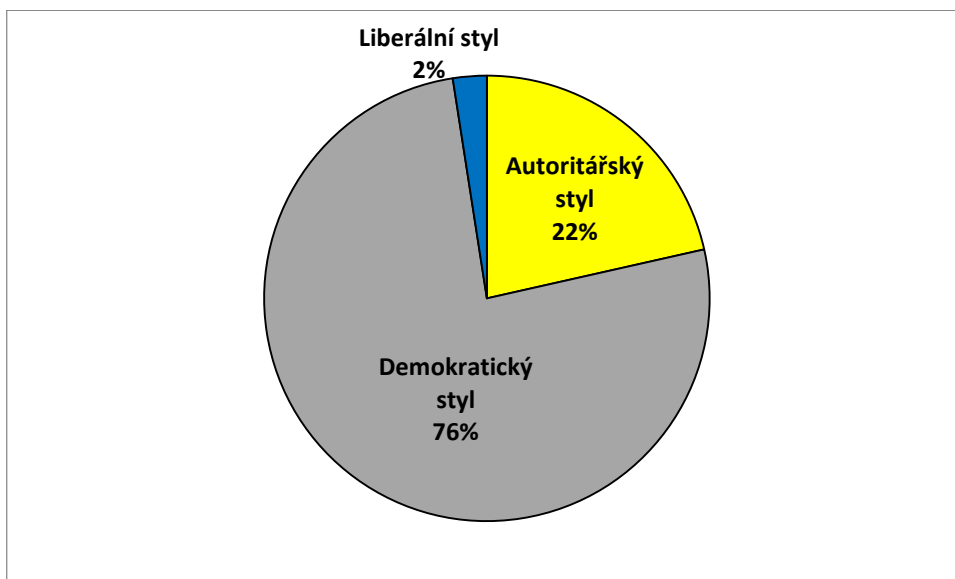
Graf 2 Ekonomický status rodiny

Z grafu je patrné, že největší zastoupení zaujímá střední vrstva a příslušnost své rodiny do této vrstvy řadí více než polovina ze všech respondentů. Příslušnost své rodiny k vyšší sociální vrstvě pociťuje 42 % respondentů. K nižšímu sociálnímu statusu se hlásí pouhé 2 % respondentů.

Položky č. 8 – 10 byly zaměřeny na zjištění informace, jaký výchovný styl v rodině panuje.

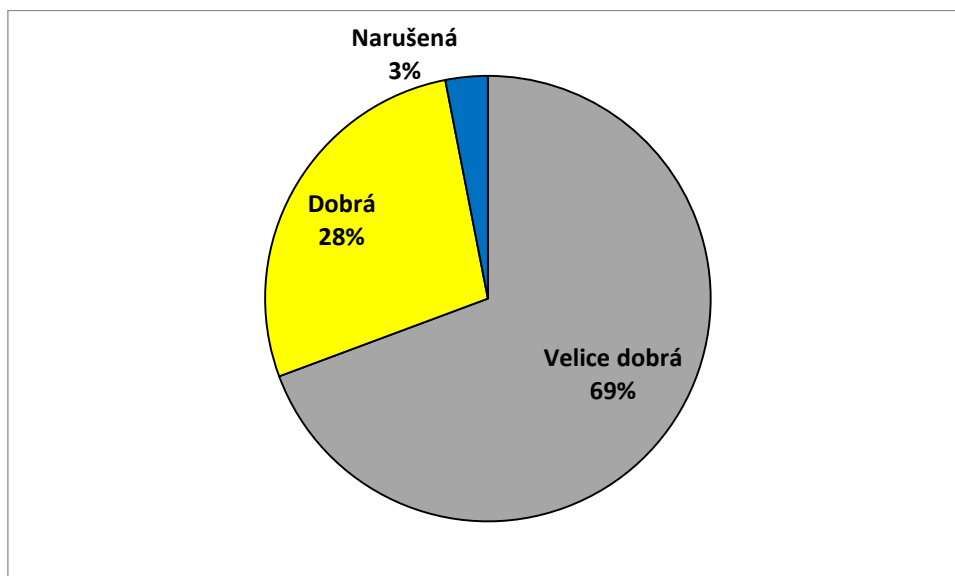
Graf 3 Výchovné styly

Jak je možné vyčíst z grafu, nejčastější výchovný styl se kterým se v rodinách můžeme setkat je demokratický výchovný styl, dle respondentů se uplatňuje v 76 % rodin. Za druhý nejběžnější výchovný styl ve svých rodinách označili žáci autoritářský výchovný styl. Jeho preferenci uvedlo 22 % respondentů. Liberální výchovný styl je velice ojedinělý, žáci se domnívají, že převládá pouze ve 2 % rodin.

Položky č. 11 – 13 byly zaměřeny na získání informací ohledně stylu komunikace, který v rodině panuje.

Graf 4 Styl komunikace

Nejběžnější komunikace mezi rodičem a dítětem je dle zjištěných údajů zdravá komunikace bez problémů a obtíží. Rodiče se plnohodnotně zajímají o problémy a přání svého dítěte, dostatečně si s ním povídají. Tento komunikační styl můžeme nalézt až v 69 % případů. Na druhém místě se umístila taková komunikace, která je mírně narušená, nelze ji ovšem ještě považovat za deviantní. Rodiče se svým dítětem komunikují o něco méně, stále ovšem dostatečně. Takovouto komunikaci považuje za nejběžnější ve svých rodinách 28 % respondentů. 3 % žáků označují komunikaci s rodiči za nedostatečnou, pociťují, že se jim rodiče plnohodnotně nevěnují, nezajímají se o jejich problémy, názory apod.

5.2 Postoje respondentů k sociokulturní diverzitě

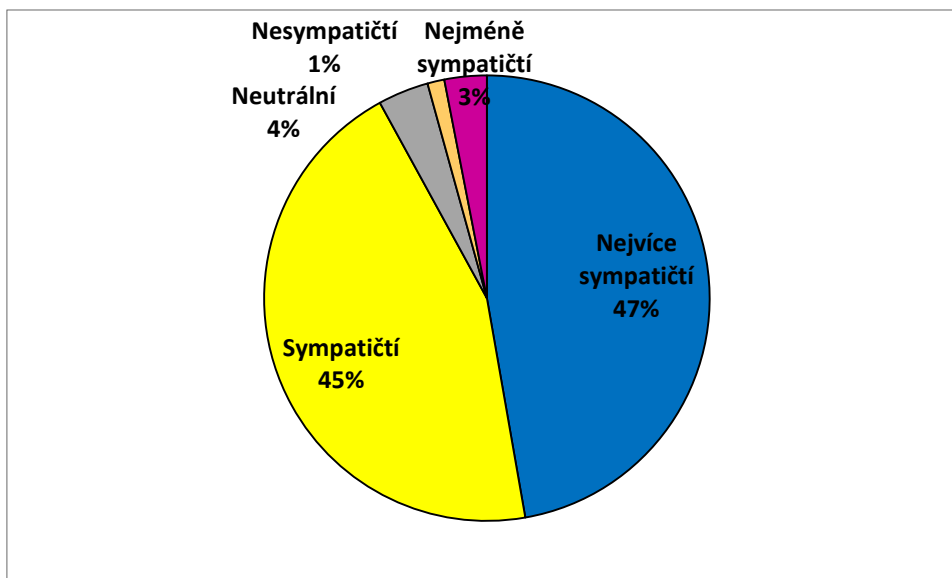
Zde se detailně zaměříme na vyhodnocování postojů žáků k sociokulturní diverzitě. Zanalyzujeme tabulku postojů k národnostním menšinám a rozebereme odpovědi na výroky.

Jako první vyhodnotíme míry sympatií či antipatií respondentů k vybraným národnostním menšinám na území České republiky. Mezi tyto menšiny byly zařazeny menšina slovenská, romská, ukrajinská a vietnamská.

K vyjádření názoru respondentům sloužila připravená tabulka, kde měli respondenti ke každé menšině jednotlivě uvést svůj postoj a to na škále nejvíce sympatičtí, sympatičtí, neutrální, nesympatičtí a nejméně sympatičtí.

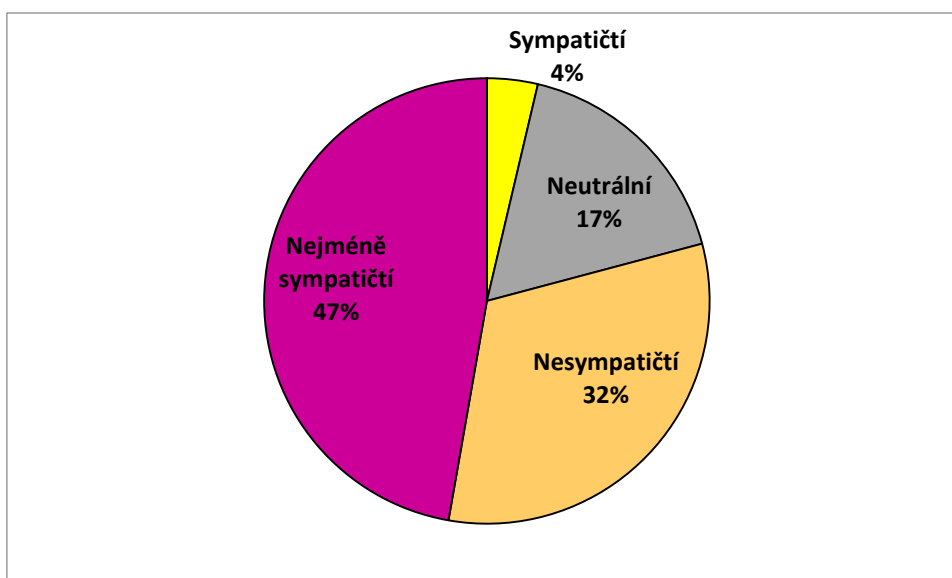
Slovenská národnostní menšina je mezi žáky 8. a 9. tříd velmi populární, většina respondentů se k ní vyjádřila velice kladně. Jak je vidět z níže uvedeného grafu, označení „nejvíce sympatičtí“ jí přiřkla téměř polovina žáků a dalších 45 % ji označilo za sympatickou. Za „nejméně sympatickou“ ji označila pouze 3 % z nich.

Graf 5 Míra sympatií ke slovenské národnostní menšině

Naprosto opačně si stojí národnosti menšina romská. Tu naopak naprostá většina respondentů označila za nejméně sympatickou, či nesympatickou. 17 % respondentů k ní má neutrální postoj. Označení „sympatičtí“ volila v tomto případě pouhá 4 % žáků. K označení „nejvíce sympatičtí“ se bohužel neuchýlil z celkového počtu 163 žáků ani jeden žák a proto má tahle odpověď nulové zastoupení.

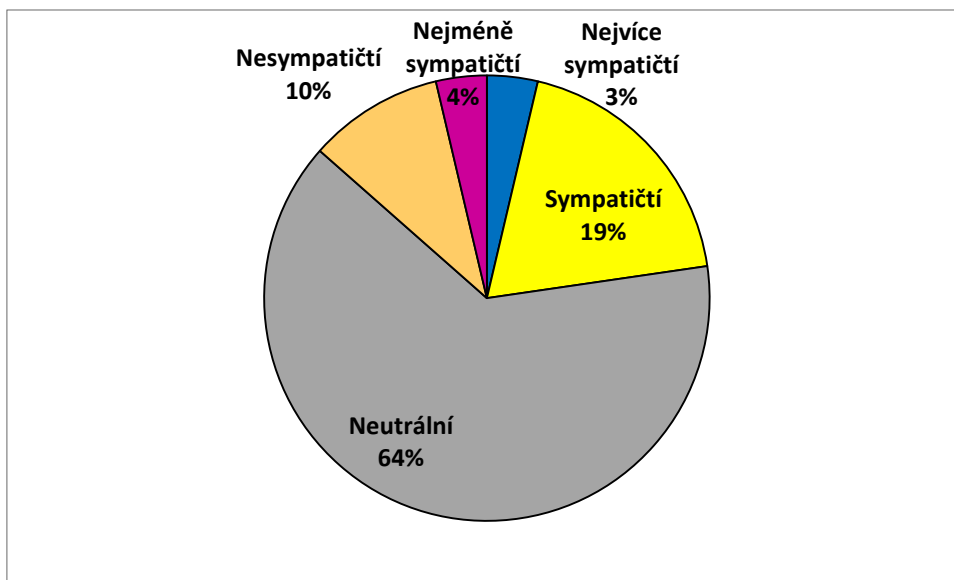
Graf 6 Míry sympatií k romské národnostní menšině

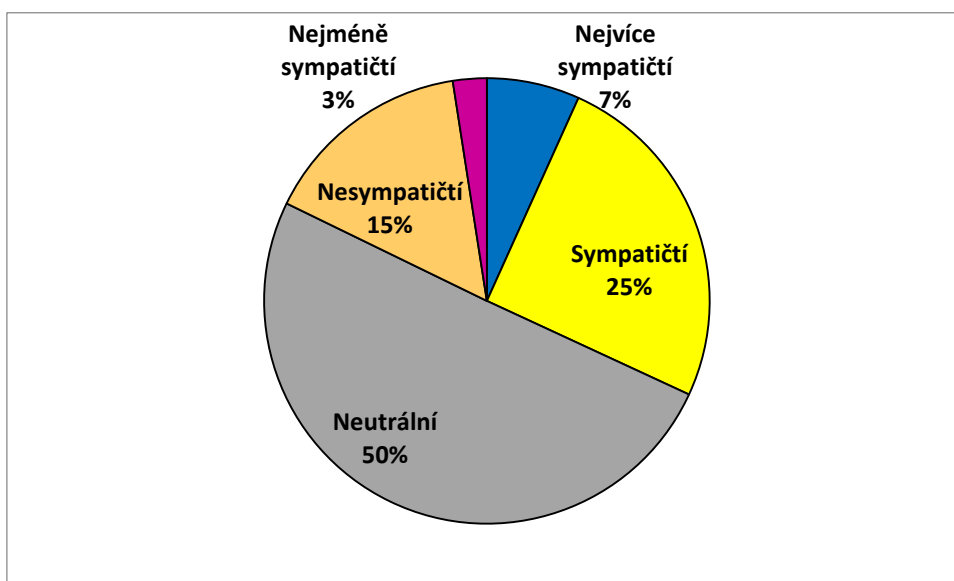
Ukrajinská národnostní menšina dopadla podobně jako národnostní menšina vietnamská. Největší převahu mělo v obou případech označení „neutrální“, tento postoj k oběma zmínovaným menšinám zaujímá více než polovina žáků. Druhá nejčastěji volená možnost byla rovněž v obou případech totožná a jednalo se o označení „sympatičtí.“

Graf 7 Míry sympatií k ukrajinské národnostní menšině

Graf 8 Míry sympatií k vietnamské národnostní menšině

Ze zjištěných údajů tedy vyplývá, že mezi nejvíce oblíbenou národnostní menšinu patří u žáků 8. a 9. tříd národnost slovenská. K ukrajinské a vietnamské národnostní menšině se staví většina žáků neutrálně. Přesto si v porovnání těchto dvou menšin stojí v žebříčku sympatií o něco lépe národnost vietnamská. Národnost, která si naopak vedla nejhůře a většina žáků ji označila za nejméně sympatickou nebo nesympatickou, je zcela jednoznačně národnost romská.

Nyní se zaměříme na analýzu samotných výroků. Dotazník se skládal z 16 výroků týkajících se kulturní či sociální diverzity, se kterou se můžeme setkat v naší společnosti. Re-

spondenti měli na pětibodové škále zaznačit, nakolik se s daným výrokiem ztotožňují, kdy 1 znamenalo „určitě souhlasím“, 5 „určitě nesouhlasím“.

Tabulka 2 Vzor pětibodové škály

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

Analýza výroků ukázala, že respondenti byli poměrně dosti tolerantní. Zaměříme-li se nejprve na **diverzitu kulturní**, největší míra tolerance se projevila u výroků č. 1, č. 5, č. 6, č. 7 a č. 16.

Výrok č. 1: Nezáleží na barvě kůže, ale na osobnosti konkrétního člověka.

Při vyjadřování se k tomuto výroku měli žáci naprosto jasno. Většina dotazovaných se shodla, že na barvě kůže rozhodně nezáleží a políčko „určitě souhlasím“ zatrhlo 60 % všech respondentů. Druhá nejfrekventovanější odpověď byla „spíše souhlasím“, tu zvolilo 29 % respondentů. Nerozhodné, či nesouhlasné odpovědi v tomto případě zvolilo jen okolo 11 % respondentů.

Výrok č. 5: Mám kamaráda odlišné barvy pleti.

Kamaráda odlišné barvy pleti má 54 % respondentů, ti zvolili možnosti „určitě souhlasím“ a „spíše souhlasím“. Poměrně zastoupená zde byla i varianta „nevím“, kterou pro svou odpověď zvolilo 17 % dotazovaných. 29 % respondentů má ve svém okruhu přátel pouze jedince se stejnou barvou pleti jakou mají oni sami.

Výrok č. 6: Všichni lidé bez rozdílu mají stejná práva (na vzdělání, na vlastní názor, na práci).

Drtivá většina (86 %) respondentů uvedla, že s tímto výrokiem určitě nebo spíše souhlasí. 11 % nevědělo a pouhé 3 % zatrhlo nesouhlasnou odpověď, ti se domnívají, že všichni lidé stejnými právy nedisponují.

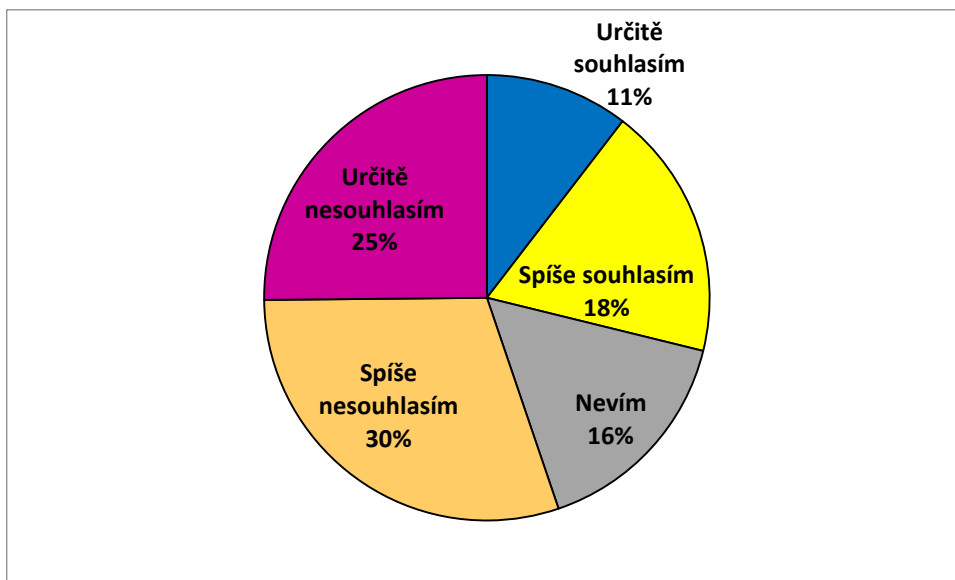
Výrok č. 7: Pokud mě na ulici požádá o pomoc cizinec, neodmítnu.

Svou pomoc by cizímu člověku na ulici poskytlo 68 % respondentů, ti zvolili možnosti „určitě souhlasím“ nebo také „spíše souhlasím“, s pomocí by nevědělo a váhalo 27 % respondentů, a pouhých 5 % by pomoc cizinci na ulici odmítlo.

Výrok č. 16: **Každý by měl žít v té zemi, ve které se narodil.**

Podíl odpovědí u tohoto výroku byl poměrně rovnoměrný, proto si odpovědi představíme v grafu.

Graf 9 Každý by měl žít v té zemi, ve které se narodil

S tímto tvrzením nesouhlasí a spíše nesouhlasí 55 % žáků, čili většina respondentů si nemyslí, že by všichni lidé měli žít ve své rodné zemi, ale mohou se volně stěhovat. Rozhodnout se nemohlo 16 % respondentů. A 29 % respondentů se domnívá, že se lidé dobrovolně stěhovat nemohou a kde se člověk narodí, tam by měl také celý svůj život žít.

Co se týče výroků zaměřených na kulturní diverzitu, u dvou z nich respondenti nejčastěji volili možnost „nevím“. Tato nerozhodnost se projevila konkrétně u výroků č. 3 a č. 13.

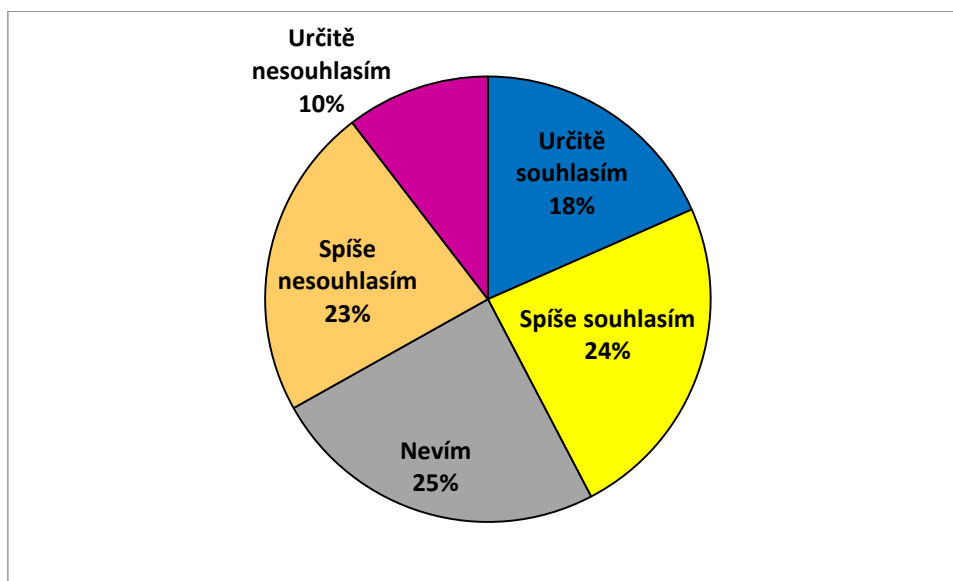
Výrok č. 3: **Přistěhovalci berou našim občanům práci.**

U tohoto výroku zaškrtnla nerozhodnou odpověď téměř polovina respondentů, chceme-li být přesní, jednalo se o 46 % dotazovaných žáků, kteří si nebyli svým postojem jisti. Druhá nejčastěji volená odpověď byla „spíše souhlasím“ a obavy o zabírání volných pracovních pozic přistěhovalci vyjádřilo 22 % respondentů. 16 % respondentů se o úbytek práce nebojí a zvolilo odpověď „spíše nesouhlasím“. Jednoznačným odpovědím se v tomto případě žáci vyhýbali, možnost „rozhodně souhlasím“ zvolilo 11 %, „rozhodně nesouhlasím“ jen 5 %.

Výrok č. 13: **S příslušníkem jiné národnosti než české se dobrovolně a pravidelně stýkám.**

Zde si také žáci nebyli jistí, a proto unikli před odpovědí zvolením možnosti „nevím“ a to v 25 % případů. Ostatní možnosti byly téměř vyrovnané, jak je možno vidět z níže uvedeného grafu.

Graf 10 Styk s příslušníkem jiné národnosti

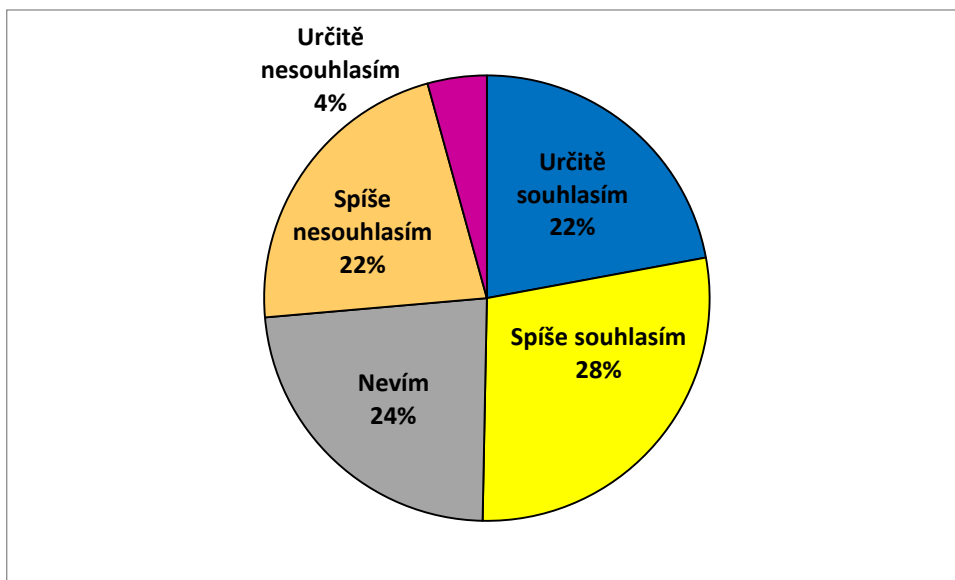

Kde žáci nebyli příliš tolerantní, můžeme spatřit u jediného výroku a to u výroku č. 12. Na odpovědi respondentů ovšem krom jiných faktorů může mít vliv také nynější situace a prezentování nebezpečí v médiích, se kterými žáci přicházejí běžně do styku.

Výrok č. 12: **Všichni uprchlíci jsou pro Evropu nebezpeční, měli by se vrátit do svých zemí.**

Odpovědi u výše uvedeného výroku byly relativně vyrovnané. Máme-li ovšem vybrat nejčastěji zvolenou možnost odpovědi, bude se jednat o možnost „spíše souhlasím“. S tou se ztotožňuje 28 % žáků.

Graf 11 Uprchlíci jsou pro Evropu nebezpeční

Z grafu je patrné, že žáci se uprchlíků spíše obávají, jelikož možnost „určitě souhlasím“ jednoznačně převyšuje odpověď „určitě nesouhlasím“. Poslední zmiňovaná varianta odpovědi se umístila na posledním místě v žebříčku nejčastěji volených odpovědí a za svou ji považují pouze 4 % žáků.

Paradoxně u výroku č. 16, kde jsme se dotazovali respondentů, zda by měl každý žít ve své rodné zemi, odpovídali většinou, že s tímto výrokiem spíše nesouhlasí, z čehož logicky vyplývá, že se lidé mohou dle názoru většiny respondentů volně pohybovat a stěhovat. Zde ovšem respondenti uvádějí, že jejich postoj k uprchlíkům je takový, že je považují za nebezpečí pro Evropu. Na tomto místě ještě můžeme připomenout, že u výroku, zda našim občanům ubírají tyto lidé pracovní příležitosti, odpověděla většina žáků, že nevědí, ale druhá nejfrekventovanější možnost odpovědi byla, že se úbytek volných pracovních míst spíše souhlasí. Z toho lze usuzovat, že ačkoliv se lidé mohou dle respondentů svobodně stěhovat, kam chtějí, v naší republice ani v Evropě by je žáci 8. a 9. tříd zřejmě neuvítali. K tomuto postoji ovšem může značnou měrou napomáhat současná médii dosti často negativně prezentovaná situace nejen v Evropě ale i mimo ní.

Zaměříme-li se stejně i na **diverzitu sociální**, zjistíme, že jsou žáci rovněž velice tolerantní a vstřícní. Vysoká míra tolerance se u žáků projevuje téměř u všech položek. Zde si představíme nejčastější odpovědi na položky č. 2, č. 4, č. 10, č. 11, č. 14 a č. 15.

Výrok č. 2: **Člověk bez peněz může být stejně šťastný jako bohatý člověk.**

Drtivá většina respondentů u této položky zvolila možnost „určitě souhlasím“ nebo „spíše souhlasím“. Souhlasnou odpověď označilo 76 % ze všech žáků a ti se tedy domnívají, že člověk bez peněz může být stejně šťastný, jako člověk, který je bohatý. 14 % nevědělo a méně než 10 % respondentů je toho názoru, že člověk potřebuje ke štěstí také peníze.

Výrok č. 4: **Každý člověk, který má málo peněz je chudý.**

Více než polovina (63 %) všech respondentů, vyjádřila nesouhlas s tímto výrokem. 20 % dotazovaných žáků zvolila variantu „nevím“. Člověka, který nemá dostatek finančních prostředků, považuje tedy za chudého pouze 12 % respondentů.

Výrok č. 10: **Všichni bezdomovci si za svůj život na ulici mohou sami.**

Polovina respondentů nesouhlasí s tím, že osoby bez přístřeší si za svůj styl života mohou výhradně samy. 52 % respondentů připouští možnost jiných vlivů, které osoby do nepříznivé životní situace dostaly. 20 % respondentů uvedla možnost „nevím“ a zbytek, čili okolo 28 % s výrokem spíše či určitě souhlasí a zodpovědnost za zmiňovaný životní styl ponechávají výhradně na těchto osobách.

Výrok č. 11: **Nejlepší oblečení je to, které je značkové.**

Ačkoli výzkumný vzorek tvořili výhradně žáci 8. a 9. tříd základních škol, s tímto výrokem souhlasilo pouze 17 % z nich. Celých 73 % uvedlo, že za nejlepší oblečení nepovažuje to, které je značkové. Co odpovědět nevědělo pouhých 10 % žáků.

Výrok č. 14: **Úspěšní lidé musí být zákonitě také bohatí.**

Úspěch s bohatstvím spojuje pouze 14 % respondentů, ti volili odpovědi „spíše“ nebo „určitě souhlasím“. Variantu „nevím“ uvedlo přesně 20 % žáků. Největší zastoupení zde měly nesouhlasné odpovědi. To, že úspěšní lidé nemusejí být zákonitě bohatí, se domnívá 66 %, kteří se přiklonili k variantě „určitě“ nebo také „spíše nesouhlasím“. Tento výrok jen potvrzuje výrok č. 2, čili že člověk bez peněz může být stejně šťastný, jako člověk, který má financí dost, se kterým souhlasila více než polovina žáků.

Výrok č. 15: **Čím dražší věci tví spolužáci vlastní, tím jsou oblíbenější v třídním kolektivu.**

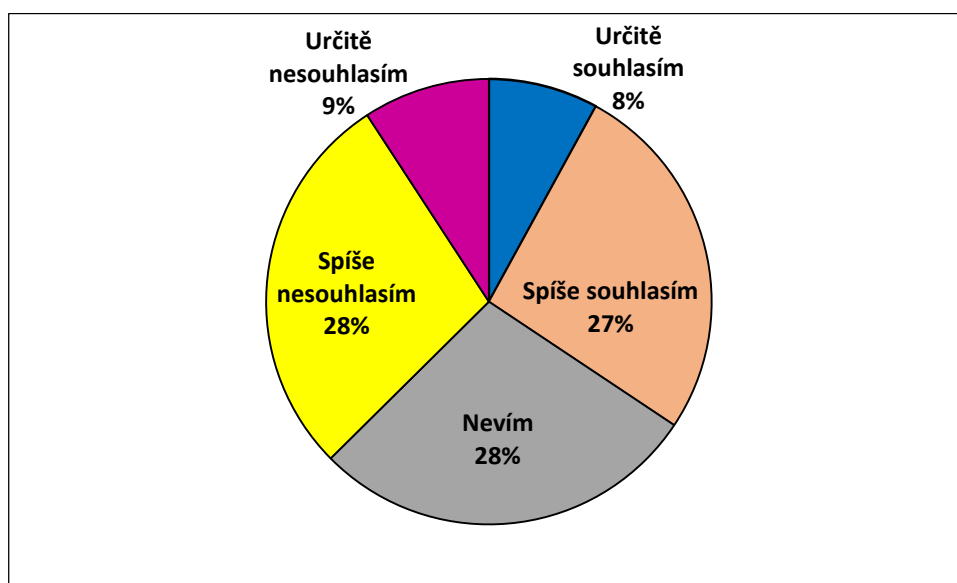
S výše uvedeným tvrzením souhlasilo pouze 18 % žáků, nevědělo 16 % a nesouhlas projevila více než polovina respondentů, 55 % se domnívá, že oblíbenost žáka v třídním kolek-

tivu nesouvisí s hodnotou jeho osobních věcí. Tento výrok si vede obdobně jako výrok č. 11, který byl rovněž zaměřen na kvalitu a hodnotu výrobků.

Nerozhodnou variantu odpovědi volili žáci u výroku č. 8.

Na oblíbenost v třídním kolektivu byl zaměřen ještě jeden výrok. Konkrétně se jednalo o výrok č. 8: **Žáci, kteří nejezdí na školní výlety, jsou v kolektivu méně oblíbení.** O tomto výroku ovšem nelze jednoznačně tvrdit, zda s ním žáci souhlasí, či nikoli. Nejvíce respondentů totiž uvedlo, že nevědí, ovšem každý z nich je členem nějakého třídního kolektivu a oblíbenost či naopak neoblíbenost některého žáka, který se se zbytkem třídy neúčastní školních výletů, musel každý respondent nějakým způsobem pociťovat. Druhá nejčastější odpověď byla „spíše nesouhlasím“. Ta ovšem převyšovala odpověď „spíše souhlasím“ jen o 2 %. Jednoznačné odpovědi, myšleno odpovědi na začátku, či na konci škály, u tohoto výroku příliš zastoupeny nejsou, jak je možné zaznamenat i z grafu.

Graf 12 Školní výlety a oblíbenost v kolektivu

Za zvýšenou pozornost jistě stojí výrok č. 9: **Peníze kazí lidi.** Toto zcela jasné a stručně formulované tvrzení je v podstatě jediné, které je namířeno na zjišťování postoje k nejvyšší sociální vrstvě. Ostatní výroky jsou směřovány na zjišťování postojů spíše k nižším sociálním vrstvám. Většina respondentů u tohoto tvrzení odpověděla, že s ním souhlasí. Možnost „určitě“ či „spíše souhlasím“, zvolilo 52 % respondentů, čili více než polovina žáků se domnívá, že peníze lidi kazí. Nevědělo 29 %, což je také poměrně vysoká hodnota. Výrok zamítla jako nepravdivý necelých 20 % respondentů. Z toho lze usuzovat, že ačkoli jsou žáci tolerantní k nižším sociálním vrstvám obyvatelstva a domnívají se, že lidé s nižšími

příjmy mohou vést spokojený život stejně tak, jako lidi z privilegovaných vrstev, o lidech z vyšších sociálních vrstev se domnívají, že jim peníze v nějaké oblasti, či sféře života spíše škodí.

5.3 Ověřování hypotéz

Mezi hlavní cíle bakalářské práce spadalo odhalit, co z rodinného prostředí má vliv při utváření názorů respondentů k sociokulturní diverzitě.

Hypotézy jsou ověřovány statistickou metodou pro analýzu nominálních dat - testem dobré shody chí-kvadrát pro kontingenční tabulku. Zmíněný test se používá v situacích, kdy rozhodujeme, zda existuje souvislost mezi dvěma jevy, což je náš případ.

Před samotným provedením výpočtu testu dobré shody chí-kvadrát pro kontingenční tabulku, jsme nejprve každému respondentovi přiřadili indikátor sociokulturní diverzity, který byl sestaven z výroků č. 2, 6, 12, 13 a 16, pomocí něhož jsme následně zmiňovaný výpočet uskutečňovali.

Hladina významnosti je pravděpodobnost, že nesprávně odmítneme nulovou hypotézu. V bakalářské práci zvolíme hladinu významnosti 5 %.

Hypotéza č. 1:

1H₀: Mezi dosaženým vzděláním rodičů a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě neexistuje souvislost.

1H_A: Mezi dosaženým vzděláním rodičů a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě existuje souvislost.

V případě vzdělání matek vyšlo námi vypočítané testové kritérium $\chi^2 = 7,03$.

V případě vzdělání otců vyšlo námi vypočítané testové kritérium $\chi^2 = 15,61$.

Kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$.

Zjišťujeme, že vypočítaná hodnota χ^2 je v obou případech vyšší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$, proto přijímáme alternativní hypotézu a můžeme konstatovat, že mezi dosaženým vzděláním rodičů a postoji žáků k sociokulturní diverzitě **existuje souvislost**.

Znamená to tedy, že na postoje respondentů k sociokulturní diverzitě má dopad to, jakého stupně vzdělání dosáhli jejich rodiče a to jak v případě matky tak i otce. Tohle tvrzení koresponduje například s myšlenkami Krause (2008), který tvrdí, že dosažené vzdělání rodi-

čů formuluje kulturně–výchovnou oblast rodiny, která následně pomáhá krom jiného utvářet také postoje dětí. Dle Matouška (1993) se navíc dítě identifikuje nejvíce s rodičem stejného pohlaví, přebírá jeho hodnoty, role a další vlastnosti.

Hypotéza č. 2:

2H₀: Mezi ekonomickým statusem rodiny a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě neexistuje souvislost.

2H_A: Mezi ekonomickým statusem rodiny a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě existuje souvislost.

Námi vypočítané testové kritérium vyšlo $\chi^2 = 9,3$.

Kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$.

Zjišťujeme, že vypočítaná hodnota χ^2 je vyšší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$, proto přijímáme alternativní hypotézu a můžeme konstatovat, že mezi ekonomickým statusem rodiny a postoji žáků k sociokulturní diverzitě **existuje souvislost**.

Znamená to tedy, že na postoje respondentů k sociokulturní diverzitě má vliv to, jestli pocházejí z rodin z nižších sociálních vrstev, středních, nebo privilegovaných sociálních vrstev. Jejich názory se v souvislosti s příslušností k určité sociální vrstvě mění, což můžeme porovnat s myšlenkami Heluse (2009), který tvrdí, že socioekonomický status má do jisté míry vliv na osobnost člověka.

Hypotéza č. 3:

3H₀: Mezi výchovným stylem uplatňovaným v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě neexistuje souvislost.

3H_A: Mezi výchovným stylem uplatňovaným v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě existuje souvislost.

Námi vypočítané testové kritérium vyšlo $\chi^2 = 1,37$.

Kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$.

Zjišťujeme, že vypočítaná hodnota χ^2 je nižší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$, proto přijímáme nulovou hypotézu a můžeme konstatovat, že mezi výchovným stylem uplatňovaným v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě **neexistuje souvislost**.

Z uvedených zjištění vyplývá, že na postoje respondentů k sociokulturní diverzitě nemá vliv to, jakým výchovným stylem jsou rodiči vedeni. U výše uvedeného tvrzení se můžeme opřít například o myšlenky Matouška (1993), který tvrdí, že na osobnost dítěte má především vliv spojení mezi ním a jeho matkou. Tato aliance se tvoří již v prenatálním věku, kde ještě není možno sledovat jakékoliv záměrné a cílené vlivy výchovy.

Hypotéza č. 4:

4H₀: Mezi stylem komunikace v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě neexistuje souvislost.

4H_A: Mezi stylem komunikace v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě existuje souvislost.

K ověření hypotézy jsem použila výrok č. 8.

Nám vypočítané testové kritérium vyšlo $\chi^2 = 4,51$.

Kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$.

Zjišťujeme, že vypočítaná hodnota χ^2 je nižší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991$, proto přijímáme nulovou hypotézu a můžeme konstatovat, že mezi stylem komunikace v rodině a postoji respondentů k sociokulturní diverzitě **neexistuje souvislost**.

Z toho vyplývá, že postoje respondentů k sociokulturní diverzitě neovlivňuje styl, jakým s nimi rodiče komunikují. Plňava (2000) dodává, že pro dítě není ani tak důležité, jestli se v rodině setkává s komunikací zdravou, či deviantní a nemá to na něj až takový dopad. Nejdůležitější pro dítě je komunikace s jeho matkou. Důležité je také dle Gálíka (2012) rozlišit, jestli se jedná o záměrné ovlivňování postojů (tzv. persvazi), či nezávaznou a nezáměrnou komunikaci, která běžně probíhá mezi všemi členy rodiny. Na postoje dítěte má tzv. persvaze dalekosáhlejší dopad než klasická každodenní rozprava s jeho rodiči.

5.4 Shrnutí výzkumu

Výsledky kvantitativního výzkumu přinesly následující zjištění ohledně rodinného zázemí, ze kterého respondenti pocházeli. Nejčastější dosažené vzdělání rodičů respondentů bylo středoškolské vzdělání ukončené složením maturitní zkoušky. Co se týče ekonomického statusu, většina žáků pocházela z rodin s průměrnými příjmy. Výchovný styl převládá ve většině rodin demokratický a komunikace mezi rodiči a dětmi byla zpravidla na vysoké úrovni, většina žáků má dojem, že s nimi rodiči komunikují asertivně a povídají si s nimi v takové míře, v jaké je žádoucí.

Co se týče míry sympatií k národnostním menšinám, které se vyskytují na území České republiky, největší oblibenost vyjádřili respondenti národnostní menšině slovenské, se kterou nás spojuje nejen společná minulost, ale také další podobné znaky. Naopak největší nenávisť projevili žáci k národnostní menšině romské. Ke zbylým dvěma národnostním menšinám (ukrajinské a vietnamské) nejčastěji projevovali neutrální postoj. Z toho vyplývá, že bychom se měli zaměřit prioritně na romskou národnostní menšinu a snažit se o zvyšování tolerance vůči ní u dětí školního věku

Zaměříme-li se na celkové postoje respondentů, můžeme konstatovat, že žáci 8. a 9. tříd jsou velice tolerantní k příslušníkům jiných kultur. Jediné, u čeho žáci projevovali mírné obavy, je přítomnost uprchlíků v Evropě. Většina z nich ovšem schvaluje a jsou pro ně podstatné klasické lidské hodnoty, jako je rovnost, svoboda, apod. Tohle zjištění je do značné míry velice pozitivní a výše uvedené hodnoty a i mnohé jiné postoje k sociokulturní diverzitě zjištění z výzkumného šetření by se u žáků měly prohlubovat. Školy by se ovšem měly více zaměřit na nynější velice diskutovanou uprchlickou situaci. Měly by žákům osvětlit skutečné dění, aby nedocházelo ke zkresleným představám, které žáci často nekriticky nasávají z médií, či jiných nedůvěryhodných zdrojů.

Co se týče sociální diverzity ve společnosti, byli žáci opět velice tolerantní, což nás mile překvapilo, stejně tak jako tomu bylo u postojů k diverzitě kulturní. K velikosti finančního objemu se většina žáků vyjadřovala, jako by neznamenal nic hlubšího a peníze si většina z nich nespojuje se štěstím, úspěchem ani popularitou. Naopak mírně kritičtí byli při posuzování lidí bohatých, o těch se domnívají, že jim přemíra peněz spíše ubližuje a nějakým způsobem kazí jejich charakter.

Výsledky výzkumu ukázaly, že z rodinných faktorů, má vliv na postoje respondentů k sociokulturní diverzitě dosažené vzdělání obou rodičů, dále také ekonomický status rodiny. Z vlivů komunikace a výchovného stylu uplatňovaného v rodině se ani jeden nepotvrdil.

ZÁVĚR

Na závěr bakalářské práce bych ráda dodala, že tato práce byla pro mě velkou zkouškou, ale zároveň důležitým a nenahraditelným přínosem. Velice mě překvapila ochota a vstřícnost ředitelů všech základních škol, se kterými jsem měla tu čest spolupracovat a těší mě i jejich zájem o výsledky výzkumu.

Bakalářská práce byla primárně zaměřena na vliv rodiny a mohu tedy konstatovat, že vliv na utváření postojů žáků k sociokulturní diverzitě má dosažené vzdělání rodičů a ekonomický status rodiny. U ostatních vlivů jako vlivu komunikace v rodinném kruhu, či výchovného vedení se hypotézy nepotvrdily.

Podíváme-li se ještě jednou na názory respondentů jako takové, můžeme s radostí konstatovat, že žáci byli až překvapivě tolerantní a to jak ke kulturně odlišným jedincům, tak i k jedincům z nižších sociálních vrstev. Jediné, kde žáci projeví mírné obavy, bylo u uprchlíků, o kterých se domnívají, že by zde pobývat neměli.

U názorů na národnostní menšiny na našem území, vyjádřili žáci většinou neutrální postoje. Pozitivní postoje projevily u Slováků, se kterými máme mnoho společných znaků. Negativně se vyjádřili pouze k Romům. Předsudky vůči romské minoritě kolují v naší společnosti už notnou řádku let a podobné výsledky se víceméně daly očekávat.

Důležité ovšem je, že v ostatních postojích žáci projevovali značnou vstřícnost, solidaritu, přátelské chování a snášenlivost k různým formám diverzity v naší společnosti. To, co si myslí nejmladší generace je pro nás velmi podstatné, jelikož právě oni budou za poměrně krátkou dobu tvořit hlavní obraz naší společnosti. A proto bychom měli pozitivně formovat jejich postoje, dokud to jde, učit je toleranci a připravovat je na život v multikulturní společnosti. Samozřejmě, že rodinou to nekončí a připouštíme mnoho dalších faktorů, které postoje žáků určitým směrem formují. Ovšem, co můžeme jednoznačně říci je to, že rodinou to začíná a vliv rodiny nejen na postoje, ale celkově na všechny složky osobnosti dítěte je velice podstatný.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004. ISBN 80-7260-125-3.
- ATKINSON, A. B. *Ekonomika nerovnosti*. V Brně: BizBooks, 2016, 373 s. ISBN 9788026505082.
- BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Public promotion s.r.o., 2008. ISBN 978-80-969944-0-3.
- BITTNEROVÁ, Dana. *Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných: případ SIM - Středisek integrace menšin*. Praha: Ermat, 2009, 263 s. ISBN 9788087178065.
- GÁLIK, Stanislav. *Psychologie přesvědčování*. Praha: Grada, 2012, 95 s., [12] s. obr. příl. Psyché. ISBN 9788024742472.
- GULOVÁ, Lenka a Ema ŠTĚPAŘOVÁ. *Multikulturní výchova v teorii a praxi*. Brno: Katedra sociální pedagogiky Pedagogické fakulty MU, 2004, 231 s. ISBN 8086633144.
- HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-327-7.
- HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009, 286 s. Pedagogická praxe. ISBN 9788073676285.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HLADÍK, Jakub. *Multikulturní výchova: (socializace a integrace menšin)*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006, 73 s. Učební texty vysokých škol. ISBN 8073184249.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016, 254 s. Pedagogika. ISBN 9788024753263.
- KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 211 s. Studie. ISBN 9788074190315.
- KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 8073150042.

- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- LYONS, Pat a Rita KINDLEROVÁ. *47 odstínů české společnosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2015, 369 s. ISBN 9788073302801.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901424-7-8.
- MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 248 s. *Základy sociologie*. ISBN 8085850613.
- MONTOUSSÉ, Marc a Gilles RENOUIARD. *Přehled sociologie*. Praha: Portál, 2005, 335 s. ISBN 8071789763.
- MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina : (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.
- MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie organizace*. Praha: Grada, 2005, 225 s. *Psyché*. ISBN 802470577X.
- PETRÁČKOVÁ, Věra a Jiří KRAUS. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998, 834 s. ISBN 80-200-0607-9.
- PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000, 294 s. ISBN 8072390392.
- PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010, 224 s. *Psychologie*. ISBN 9788073677091.
- PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011, 167 s. ISBN 9788073875022.
- PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003, 322 s. ISBN 8071787728.
- PŘADKA, Milan, Dana KNOTOVÁ a Jarmila FALTÝSKOVÁ. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 8021034696.

SATIR, Virginia. *Kniha o rodině: [základní dílo psychologie vztahů]*. Vyd. 2. Praha: Práh, 2006, 357 s. ISBN 8072521500.

SIROVÁTKA, Tomáš. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Brno: Fakulta sociálních studií (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti) Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Albert, 2006, 279 s. ISBN 8073261049.

SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturně-antropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 402 s. Studijní texty. ISBN 9788074190193.

VESELÁ, Renata. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, 262 s. ISBN 8086432483.

Zákon č. 273/2001 Sb. ze dne 2.8.2001 o právech příslušníku národnostních menšin a o změně některých zákonů. In *Sbírka zákonů*, Česká republika. 2001, částka 104.

Seznam internetových zdrojů

Český statistický úřad: *Národnostní struktura obyvatel 2011* [online]. [cit. 2017-03-10].
Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf/d0d27736-ef15-4f4f-bf26-e7cb3770e187?version=1.0>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ČR Česká republika

ELM Elaboration likelihood model

ZŠ Základní škola

SEZNAM GRAFŮ

<i>Graf 1 Dosažené vzdělání rodičů.....</i>	49
<i>Graf 2 Ekonomický status rodiny.....</i>	50
<i>Graf 3 Výchovné styly .....</i>	51
<i>Graf 4 Styl komunikace.....</i>	51
<i>Graf 5 Míra sympatií k slovenské národnostní menšině.....</i>	53
<i>Graf 6 Míry sympatií k romské národnostní menšině.....</i>	53
<i>Graf 7 Míry sympatií k ukrajinské národnostní menšině.....</i>	54
<i>Graf 8 Míry sympatií k vietnamské národnostní menšině.....</i>	54
<i>Graf 9 Každý by měl žít v té zemi, ve které se narodil .....</i>	56
<i>Graf 10 Styk s příslušníkem jiné národnosti .....</i>	57
<i>Graf 11 Uprchlíci jsou pro Evropu nebezpeční .....</i>	58
<i>Graf 12 Školní výlety a oblíbenost v kolektivu.....</i>	60

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Dosažené vzdělání rodičů	50
Tabulka 2 Vzor pětibodové škály	55

SEZNAM PŘÍLOH

<i>Příloha 1 Dotazník.....</i>	<i>73</i>
--------------------------------	-----------

Příloha 1 Dotazník

Vážené dívky a chlapi,

jmenuji se Tereza Procházková a jsem studentkou fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně.

Žádám Vás o vyplnění dotazníku, který slouží výhradně pro účely mé bakalářské práce. Dotazník je **anonymní**. Vyplňujte prosím samostatně, vždy si pečlivě přečtete zadání otázky a odpověď zaznamenávejte pomocí křížku do příslušného okýnka, popřípadě postupujte dle pokynů. Vybírejte **vždy pouze jednu odpověď** a nevynechejte žádnou otázku.

Děkuji za Vaši ochotu a čas.

1. Jaký je tvůj věk? .....let
2. Jsi?
  - Dívka
  - Chlapec
3. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání tvé matky?
  - Základní
  - Vyučena (výuční list)
  - Středoškolské (maturita)
  - Vysokoškolské
4. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání tvého otce?
  - Základní
  - Vyučen (výuční list)
  - Středoškolské (maturita)
  - Vysokoškolské
5. V případě, že se ve Vaší rodině rozbije něco důležitého (pračka, lednice):
  - Můžeme si koupit hned novou
  - Musíme pár týdnů šetřit, pak si koupíme novou
  - Musíme se obejít bez ní, trvá dlouho, než našetříme
6. Jezdíte s rodiči na dovolenou?
  - Ano, minimálně 1x ročně
  - Párkrát jsme byli, ale ne každý rok
  - Jednou v životě, nebo vůbec nikdy
7. Jak staré auto tvá rodina vlastní?
  - Nové
  - Středně staré
  - Hodně staré nebo žádné
8. Očekávají tví rodiče, že je okamžitě poslechněš?
  - Ano, vždy to očekávají
  - Zčásti to očekávají

- Ne, neočekávají to
9. Jak často ti rodiče něco přikazují a zakazují?
- Téměř každý den
  - Zhruba jednou do týdne
  - Téměř nikdy
10. Jaké školní výsledky po tobě rodiče požadují?
- Přísně požadují jen ty nejlepší
  - Požadují takové, na které mé síly stačí
  - Mé školní výsledky nekontrolují
11. V jaké míře se rodiče zajímají o tvé problémy?
- Dostatečně se zajímají
  - Částečně se zajímají, ale mohli by se mi věnovat více
  - Rodiče si přejí, abych je svými problémy neobtěžoval
12. Jak často si s tebou rodiče povídají?
- Často, skoro každý den
  - Párkrát do týdne
  - Téměř vůbec
13. Když se u vás doma uvažuje o tom, co budete dělat v neděli nebo o dovolené, rodiče:
- Vždy berou plnohodnotně v úvahu můj názor
  - Někdy je můj názor zajímavý, jindy ne
  - Neptají se na mé názory

Vyjádřete svůj postoj k následujícím národnostem křížkem v příslušném okýnku:

Národnost	Nejvíce sympatičtí	Sympatičtí	Neutrální	Nesympatičtí	Nejméně sympatičtí
Slováci					
Romové					
Ukrajinci					
Vietnamci					

Přečtete si následující výroky. Vyjádřete svůj souhlas, či nesouhlas zakroužkováním čísla. Je možná pouze **jedna odpověď**.

1. Nezáleží na barvě kůže, ale na osobnosti konkrétního člověka.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

2. Člověk bez peněz může být stejně šťastný jako bohatý člověk.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

3. Přistěhovalci berou našim občanům práci.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

4. Každý člověk, který má málo peněz, je chudý.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

5. Mám kamaráda odlišné barvy pleti.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

6. Všichni lidé bez rozdílů mají stejná práva (na vzdělání, na vlastní názor, na práci).

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

7. Pokud mě na ulici požádá o pomoc cizinec, neodmítnu.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

8. Žáci, kteří nejedou na školní výlety, jsou v kolektivu méně oblíbení.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

9. Peníze kazí lidi.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

10. Všichni bezdomovci si za svůj život na ulici mohou sami.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

11. Nejlepší oblečení je to, které je značkové.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

12. Všichni uprchlíci jsou pro Evropu nebezpeční, měli by se vrátit do svých zemí.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

13. S příslušníkem jiné národnosti než české se dobrovolně a pravidelně stýkám.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

14. Úspěšní lidé musí být zákonitě také bohatí.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

15. Čím dražší věci tví spolužáci vlastní, tím jsou oblíbenější v třídním kolektivu.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------

16. Každý by měl žít v té zemi, ve které se narodil.

1. Určitě souhlasím	2. Spíše souhlasím	3. Nevím	4. Spíše nesouhlasím	5. Určitě nesouhlasím
------------------------	-----------------------	-------------	-------------------------	--------------------------